

KÖYHYYS YKSILÖN JA YHTEISÖN ONGELMANA
HELSINGISSÄ TEOLLISTUMISEN ALUSTA
AMMATTIKUNTALAITOKSEN LOPPUUN

Tanja Termonen
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma
Marraskuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Kirkkohistorian laitos	
Tekijä – Författare Tanja Termonen			
Työn nimi – Arbetets titel Köyhyys yksilön ja yhteisön ongelmana Helsingissä teollistumisen alusta ammattikuntalaitoksen loppuun			
Oppiaine – Läroämne Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria			
Työn laji – Arbetets art Pro Gradu-tutkielma		Aika – Datum 09.11.2020	Sivumäärä – Sidoantal 66
Tiivistelmä – Referat <p>Pro Gradu-tutkielmani tarkoituksena on tarkastella köyhyyttä ja auttamista Helsingin kaupungissa vuosien 1852 ja 1869 välisellä ajanjaksolla. Tuona ajanjaksona Helsingin kaupungin väkiluku, väestörakenne sekä elinkeinorakenne kokivat suuria muutoksia teollistumisen kehittymisen ja sitä seuranneen, kaupunkiin suuntautuneen muuttoliikkeen myötä. Tutkimuksessani perehdyn köyhyyden synnyinsyihin, ilmenemismuotoihin ja siihen, millaisia ihmisryhmiä köyhyys pahiten koetteli. Köyhien auttamista tarkastelen pääasiassa kaupungin evankelis-luterilaisen kirkon ja kaupungin köyhäinhuoltojohtokunnan näkökulmasta. Aiheellista on kiinnittää huomiota myös ammattikuntien jäsenilleen tarjoamien etuuksien vaikutukseen kaupungin köyhäinhuolloilta anotun avuntarpeen laajuuteen. Koska vastuu köyhäinhuollon käytännön toteuttamisesta oli annettu köyhäinhuoltojohtokunnalle, keskityn auttamista koskevassa tutkimuksessani pitkälti köyhäinhuoltojohtokunnan toimintaan ja sen tarjoamiin konkreettisiin tukitoimiin. Olennaista on keskittyä lisäksi kirkon ja seurakuntalaisten piirissä käytyyn keskusteluun köyhyyden syistä ja seurauksista. Tähän keskusteluun liittyy olennaisesti myös kysymys köyhyyden ja synnin välisestä problematiikasta.</p> <p>Uuden kaupunkiköyhälistön asuinalueiden kehittymistä, avustettavien yhteiskunnallisen rakenteen kehitystä, köyhyyden synnyinsyitä ja ilmenemismuotoja sekä käytännön tukitoimia koskevassa tutkimuksessa käytän arkistolähteinäni pääasiassa Helsingin kaupunginarkistossa sijaitsevia, Helsingin kaupungin huoltoviraston arkistoon kuuluvia köyhäinhuoltolautakunnan huollettavien luetteloita ja pöytäkirjoja. Käytännön avustustyön tutkimuksen kannalta olennaisen tärkeitä ovat myös kaupunginkassan kokoelmiin kuuluvat köyhäinhuoltolaitoksen kassatilitykset tosittineen. Kansallisarkistossa sijaitsevat Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkistoon kuuluvat yleisen kirkonkokouksen ja piispantarkastusten pöytäkirjat luovat pohjan köyhyydestä, sen syistä ja seurauksista sekä köyhyyden ja synnin problematiikasta käydyn keskustelun tutkimukseen. Samaan arkistoon kuuluvat köyhäinhuoltoon koskevat sekalaiset asiakirjat tarjoavat lisätietoja köyhäinhuollon käytännön toteuttamisesta.</p> <p>Helsingin kaupungin väkiluku kasvoi räjähdysmäisesti 1800-luvun jälkimmäisen puoliskon ensimmäisinä vuosikymmeninä. Suurin osa väestönlisäyksestä johtui muuttovoitosta, sillä kehittyvä teollisuus ja pääkaupungin monet mahdollisuudet vetivät voimakkaasti puoleensa maaseudun köyhää ja kouluttamatonta työväestöä. Vaikka maistraatin tehtävänä oli valvoa kaupunkiin saapuvan työväen määrää, jouduttiin Helsingissä pian tilanteeseen, jossa tarjolla olevalle työväelle ei ollut riittävästi töitä. Työttömyys, sairauden tai vamman aiheuttama työkyvyttömyys, tai töiden riittämättömyys vaivasi valtaosaa köyhäinhuollon kotihoidon piirissä olevista ihmisistä. Muita syitä tuen hakemiseen olivat muun muassa mielenhäiriöt, kuulo- ja näkövammat sekä vanhuuden vaivat. Erityisesti työläisnaiset tarvitsivat usein apua lastensa elättämiseen. Kaikista kurjimmassa asemassa olivat köyhät lesket. Kotihoitoa käytettiin pääasiassa aikuisten auttamiseen. Lasten kohdalla turvaututtiin usein sijoitushuoltoon, sillä sijoittamalla turvaton lapsi kunnolliseen ja siveelliseen kotiin taattiin lapselle sekä riittävä ylöspito että kunnollinen kristillinen kasvatus. Samaan aikaan kaupungin väkimäärän kanssa kasvoi myös asuntopula. Huonot ansiomahdollisuudet yhdistettynä korkeisiin vuokriin ajoivat köyhän työväestön kaupungin laidoilta, jonne he rakensivat pieniä hökkeleitään. Kaupungin laitaosien asuinalueille leimallisia olivat ahtausta sekä kunnollisen ravinnon ja hygienian puute. Kurjat asuinolot edesauttoivat muun muassa tautien leviämistä, juoppouden ja rikollisuuden yleistymistä sekä moraalien rappeutumista. Köyhiin suhtauduttiin kahdella tapaa: toiset katsoivat köyhien olevan itse syyllisiä omaan kurjuuteensa siveettömien elämäntapojensa vuoksi. Toiset taas näkivät kurjuuden kumpuavan köyhien huonoista asuinoloista, joita parantamalla myös juopottelu sekä siveetön elämäntyyli saataisiin vähenemään. Kirkon piirissä käytiin keskustelua köyhien tavoittamisesta, sillä puutteelliset kirkonkirjat kertoivat köyhien vieraantuneen seurakunnasta. Huolta aiheutti myös kansan keskuudessa yleistynyt moraalinen rappio, jonka pysäyttämiseksi suunniteltiin kansan opetuksen sekä kristillisen kasvatuksen tehostamista etenkin köyhälistön keskuudessa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord köyhäinhuolto, filantropia, helsinki 1800-luku, kansanopetus, lastenhuolto			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampanuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	
1.1 Johdatus aiheeseen.....	5
1.2 Tutkimustehtävä.....	6
1.3 Lähteet ja aiempi tutkimus.....	7
2. TEOLLISTUMISEN SYNNYTTÄMÄT UUDET ALUEET HELSINGISSÄ	
2.1 Helsingin kaupungin teollistumisen alku.....	10
2.2 Teollistumisen vaikutus kaupungin väestörakenteeseen.....	12
2.3 ”Köyhien vyöhykkeen” syntyminen kaupungin laidalle.....	14
3. KÖYHYYS JA SYRJÄYTYMINEN YKSILÖN JA YHTEISÖN ONGELMANA HELSINGISSÄ	
3.1 Köyhäinhoidon uudet haasteet.....	17
3.2 Kenen hätä on suurin?	
3.2.1 Köyhäinhoidon avunsaajat kotihoidossa vuosina 1855-1868.....	19
3.2.1.1 Suojelustyöväki.....	24
3.2.1.2 Merimiehet.....	25
3.2.1.3 Alemmat käsityöläiset.....	28
3.2.1.4 Tehtaantyöläiset.....	30
3.2.1.5 Köyhät naiset.....	31
3.3 Köyhien avuntarve	
3.3.1 Miesten avuntarve kotihoidon huollettavien listan valossa.....	34
3.3.2 Naisten avuntarve kotihoidon huollettavien listan valossa.....	36
3.3.3 Syntien vai sairauksien riivaamat.....	37
3.4 Köyhyyden uhka kaupungin väestön hyvinvoinnille	
3.4.1 Seurakuntalaisten taloudellinen vastuu kaupungin köyhälistöstä..	38
3.4.2 Tapainturmeluksen leviämisen pelko.....	42
4. SEURAKUNNAN TOIMET SOSIAALISEN TILANTEEN PARANTAMISEKSI	
4.1 Piispojen huoli räjähdysmäisesti kasvavan seurakunnan tilanteesta	
4.1.1 Keskustelu köyhien tavoittamisesta.....	45
4.1.2 Kansanopetuksen kehittäminen seurakunnassa.....	46
4.2 Konkreettiset tukitoimet	

4.2.1 Kotihoito.....	49
4.2.2 Sijoitushoito	
4.2.2.1 Aikuisten sijoitushoito.....	52
4.2.2.2 Lasten sijoitushoito.....	55
4.2.3 Laitushoito.....	59
5. KÖYHYYS YKSILÖN JA YHTEISÖN ONGELMANA HELSINGISSÄ TEOLLISTUMISEN ALUSTA AMMATTIKUNTALAITOKSEN LOPPUUN.....	61
6. LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	64

1. Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Helsingin tie pienestä merenrantakaupungista yhdeksi Suomen suurimmista kaupungeista alkoi todenteolla sen jälkeen kun keisari Aleksanteri I allekirjoitti 8.4.1812 käskykirjeen, jonka perusteella Helsinki tuli korvaamaan Turun Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunkina. Uusi pääkaupunki oli käskykirjeen mukaan Turkuun verrattuna ylivoimainen sijaintinsa, erinomaisen satamansa, Viaporin linnoituksen tarjoaman suojan sekä yritteliään ja isänmaallisen väestönsä suhteen. Lisäksi päätökseen mitä ilmeisimmin vaikutti myös se seikka, että Helsinki ei ollut vanhojen ruotsalaissympatioiden vallassa toisin kuin vanha pääkaupunki Turku. Siirtämällä pääkaupunki Helsinkiin saatiin suuriruhtinaskunnan hallinto etäämmäksi Ruotsin vaikutuspiiristä.¹ Ei siis ihme, että Venäjällä oli suuri tarve siirtää kaikki virastot ja laitokset mitä pikaisemmin Turusta Helsinkiin.

Helsinki oli kuitenkin kärsinyt kolmasosan kaupungista tuhonneesta tulipalosta vuonna 1808, joten se ei voinut heti ottaa vastaan pääkaupunkiin muuttavia virastoja ja laitoksia. Muutto oli mahdollinen vasta kun tärkeimmät julkiset rakennukset olisivat valmiit. Uuden pääkaupungin toimintaedellytysten luominen toi Helsingin jälleenrakentamiseen aivan uutta puhtia etenkin, kun valtio antoi suuria summia Helsingin saattamiseksi asianmukaiseen loistonsa. Jälleenrakentamisen ollessa loppuillaan kohtasi uutta pääkaupunkia uusi haaste: Vuonna 1827 Turussa riehunut tulipalo jätti lähes kaksisataa vuotta Turussa toimineen yliopiston kodittomaksi ja tästä syystä se määrättiin saman vuoden lokakuussa siirrettäväksi Helsinkiin. Jotta akatemian työ voisi jatkua uusilla asuinsijoilla, oli Helsingissä ryhdyttävä mitä kiireimmin rakentamaan yliopiston toimintaansa tarvitsemia rakennuksia.²

Helsingin ensimmäinen nopea kasvukausi kesti valtion rahoituksen voimalla aina 1840-luvulle asti ja vuosikymmenien jatkuvat rakennustyöt vaativat toteutuakseen paljon työvoimaa, jota ei perinteisessä pienessä ammattikuntakaupungissa ollut omasta takaa juuri saatavilla. Aluksi työvoimana käytettiin Viaporiin sijoitettuja irtolaisia, mutta pian kävi selville, että työvoimaa oli edelleen aivan liian vähän. Asian korjaamiseksi Helsingin uudisrakennuskomitea alkoi kaikin tavoin edistää hanketta, jonka tarkoituksena oli saada maaseudulta lisää työväkeä rakennustöihin. Työvoimaa palkattaessa otettiin vielä tuolloin tarkoin huomioon kaupungin työmarkkinat, työpaikat ja työvoiman käyttö.³ Tarkalla sääntelyllä pyrittiin pitämään kasvavan kaupungin työmarkkinat tasapainossa.

1 Wiherheimo 1950, 16; Suolahti 1972, 133s.

2 Wiherheimo 1950, 110; Suolahti 1972, 134, 151.

3 Wiherheimo 1950, 108s.

Suomen suuriruhtinaskunnan uuden pääkaupungin nopea kasvu saatiin aikaan valtion ja kaupungin taloudellisella yhteistyöllä. Päävastuun rakentamisen rahoituksesta kantoi valtio, joka yhden miessukupolven aikana uhrasi Helsingin rakentamiseen enemmän varoja kuin mitä yhden vuoden valtiomenojen määrä oli Suomessa 1800-luvun puolessavälissä. Näin suuret summat eivät tosiasiasa lainkaan vastanneet kaupungin asujaimiston varallisuutta. Kun valtion rahoitus loppui 1840-luvulla hiljeni myös rakennustoiminta.⁴ Helsingin uudisrakentamiskomitean hanke työvoiman saamiseksi kaupunkiin oli kuitenkin aikaansaanut työväestön alkavan muuttoliikkeen pääkaupungin suuntaan. Maaseudun työväestön köyhtyessä teollisuuden alkuaskeleita ottaneen pääkaupungin mahdollisuudet kiehtoivat aina vain useampia 1850-luvulta alkaen.

1.2 Tutkimustehtävä

Pro Gradu-tutkielmani tarkoituksena on tarkastella köyhyyttä ja auttamista Helsingin kaupungissa ammattikuntien kukoistuskaudella 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Tuolloin Helsingin kaupungin väkiluku, väestörakenne sekä elinkeinorakenne kokivat teollistumisen kehittymisen myötä suuria muutoksia.

Tutkimukseni sijoittuu ajallisesti vuosien 1852 ja 1869 väliselle ajanjaksolle. Olen valinnut tutkimukseni ajalliset rajapyykit aiheen sisältä nousevista merkkipaaluista: Vuonna 1852 Helsingin kaupungin köyhäinhuolto koki muutoksia tuona vuonna voimaan astuneen uuden köyhäinhuoltoasetuksen myötä, mikä vaikutti olennaisesti kaupungin köyhäinhuoltojohtokunnan köyhille suuntaamaan avustustoimintaan. Tutkimukseni päättyy vuoteen 1869, sillä tutkimukseni aiheeseen vaikuttava toinen suuri tekijä ammattikuntalaitos lakkautettiin kyseessä olevana vuonna. Tutkittavana olevaan ajanjaksoon sisältyy vielä yksi merkittävä käännekohta, vuosi 1863, jolloin Helsingin kaupungissa voimaan tullut uusi köyhäinhuolto koskeva paikallinen ohjesääntö muutti jälleen köyhäinhoidon painotuksia.

Tutkielmani tarkoituksena on tarkastella köyhyyttä ja avunantoa vain Helsingin kaupungin alueella, joten jätän Helsingin pitäjän alueen tarkastelun ulkopuolelle, vaikka se kuuluikin Helsingin kaupunkiin ja sen ruotsalais-suomalaiseen seurakuntaan vuoteen 1865 asti. Rajaan tarkastelun ulkopuolelle myös Helsingin kaupunkiin kuuluneen Viaporin linnoituksen sotilasseurakuntineen.

Pyrin tutkiemassani tarkastelemaan köyhyyttä Helsingin kaupungissa perehtymällä alkavan teollistumisen aiheuttaman alati kasvavan muuttoliikkeen kaupungin kokoon ja väestörakenteeseen sekä köyhyiden olemukseen ja määrään aiheuttamiin vaikutuksiin. Tässä yhteydessä on syytä kartoittaa, mihin kaupungin väestön rajun kasvamisen seurauksena syntyneet työläisyhteisöt

⁴ Suolahti 1972, 189.

keskittyivät, millainen oli näiden alueiden luonne sekä niiden suhde muuhun kaupunkiympäristöön. Oleellista on myös perehtyä köyhyyden synnyinsyihin, ilmenemismuotoihin ja siihen, millaisia ihmisryhmiä köyhyys pahiten koetteli.

Köyhien auttamista tarkastelen pääasiassa kaupungin evankelisluterilaisen kirkon näkökulmasta, aiheellista on kiinnittää huomiota myös ammattikuntien jäsenilleen tarjoamien etuuksien vaikutukseen kaupungin köyhäinhuollolta anotun avuntarpeen laajuuteen. Kirkon tarjoamaa apua tutkittaessa on huomioitava, että vaikka yleinen kirkonkokous oli lakisääteisesti köyhäinhuolto-organisaation huipulla, oli päävastuu käytännön köyhäinhuollosta Helsingin kaupungissa langetettu vuodesta 1841 alkaen tätä tarkoitusta varten perustetulle köyhäinhoitojohtokunnalle, jonka itseoikeutettuina jäseninä olivat kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan kirkkoherra ja vanhin kappalainen, kunnallisormestari ja kaupunginlääkäri. Koska vastuu köyhäinhuollon käytännön toteuttamisesta oli annettu köyhäinhoitojohtokunnalle, tulen auttamista koskevassa tutkimuksessa keskittymään pitkälti köyhäinhoitojohtokunnan toimintaan ja sen tarjoamiin konkreettisiin tukitoimiin. Toinen suuri tekijä auttamista tutkittaessa on kysymys siitä, miten seurakuntalaiset ja kirkko yleisesti suhtautuivat köyhyyden ongelmaan. Tässä yhteydessä tarkastelen seurakuntalaisten ja kirkon piirissä esiintyneitä näkemyksiä kurjistumisen syistä ja sen vaikutuksista Helsingiläisyhteiskuntaan sekä siitä, millaisia toimia seurakuntalaiset ja kirkko katsoivat tarpeelliseksi toteuttaa köyhyyden vähentämiseksi. Tähän keskusteluun liittyy olennaisesti myös kysymys köyhyyden ja synnin välisestä problematiikasta.

1.3 Lähteet ja aiempi tutkimus

Tutkielmani arkistolähteinä tulen käyttämään Helsingin kaupunginarkistossa sijaitsevia, Helsingin kaupungin huoltoviraston arkistoon kuuluvia köyhäinhuoltolautakunnan huollettavien luetteloita ja pöytäkirjoja sekä kaupunginkassan tilikirjoihin kuuluvia köyhäinhuoltolaitoksen kassatilityksiä tosittineen. Kansallisarkiston kokoelmista käytän tutkielmassani Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkistossa olevia yleisen kirkonkokouksen ja piispantarkastusten pöytäkirjoja sekä köyhäinhuoltoon koskevia sekalaisia asiakirjoja sisältävää kokoelmaa.

Helsingin kaupungin köyhäinhuoltolautakunnan huollettavien luetteloita ja pöytäkirjoja käytän pääasiassa uuden kaupunkiköyhälistön asuinalueiden kehittymistä, avustettavien yhteiskunnallisen rakenteen kehitystä, köyhyyden synnyinsyitä ja ilmenemismuotoja sekä käytännön tukitoimia tutkiessani. Käytännön

tukitoimien tarkastelun kannalta tärkeitä lähteitä ovat myös kaupunginkassan kokoelmiin kuuluvat köyhäinhoitolaitoksen kassatilitykset liitteineen.

Kansallisarkistossa sijaitsevat Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkistoon kuuluvat yleisen kirkonkokouksen ja piispantarkastusten pöytäkirjat luovat pohjan köyhyydestä sekä köyhyyden ja synnin problematiikasta käydyn keskustelun tutkimukseen. Köyhäinhoitoa koskevat sekalaiset asiakirjat tarjoavat lisätietoja köyhäinhoidon käytännön toteuttamisesta.

Helsingiläisyhteiskuntaa, köyhyyttä ja köyhäinhoitoa koskevia tutkimuksia on aiemmin tehty useita eri näkökulmia käyttäen. Oman tutkimukseni kannalta merkittävimpiä paikallistutkimuksia ovat Heikki Wariksen (1951) Helsingin Kaupungin historia III:2-teokseen sisältyvät helsingiläisyhteiskuntaa sekä köyhyyttä ja köyhäinhoitoa koskevat tutkimukset. Waris on sisällyttänyt tutkimuksiinsa runsaasti Sakarias Topeliuksen aikalaiskuvauksia 1800-luvun Helsingistä. Nämä kuvaukset tarjoavat elävän näkökulman 1800-luvun jälkimmäisen puolikkaan Helsingistä ja eritoten helsingiläisköyhälistön oloista myös omassa tutkimuksessani. Erityisesti helsingiläisyhteiskunnan sisäistä kehitystä ja toiminnallista rakennetta on tutkinut Onni Wiherheimo (1950), jonka teos Yhteisön toiminta Helsingin kaupungin taloudessa vv. 1809 – 1875 tarjoaa tutkimukseni kannalta tärkeää tietoa Helsingin sosiaalis-taloudellisesta kehityksestä 1800-luvulla. Uusimman Helsingin kaupungin kehitystä monimuotoisesta eri näkökulmista tutkivan teoksen Pääkaupunki Helsinki ja Suomen valtio 1808 – 1863 on kirjoittanut Martti Klinge (2012).

Kirkon ja seurakuntalaisten suhteita Helsingin kaupungissa 1800-luvun loppupuolella on tutkinut Esko M. Laine (2006) Kaupunkilaisten kirkko. Helsingiläisten ja seurakunnan kohtaamisia kuudella vuosisadalla-teoksessa julkaistussa tutkimuksessa Säätyvallan ja penkkijärjestyksen aika.

Helsinkiä laajemman katsauksen teollistuvan yhteiskunnan muutoksiin, työväen oloihin ja köyhäinhoidon lakisääteiseen sekä käytännön kehitykseen tarjoavat O.W Louhivuori (1915) teoksessaan Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta, sekä Panu Pulma (1994) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia.- teoksessa julkaistussa artikkelissaan Vaivaisten valtakunta. Tärkeitä artikkeleita tutkimukseni kannalta ovat myös Narinkka- julkaisuihin (1983 ja 1993) sisältyvät Helsingin teollistumista, laitakaupungin oloja ja lieveilmiöitä koskevat artikkelit.

Erityisesti naisten köyhyyden tarkastelun kannalta olennaista tietoa työni kannalta tarjoavat Riitta Oittisen ja Kaarina Vattulan (1989) Tuntematon työläisnainen- teoksessa julkaistut artikkelit Ompelu naisten työnä ja naisten työn symbolina sekä Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja

kotitaloudesta. Helsingin sosiaalitoimen kehityksestä, erityisesti lastenhuollon kehityksestä, kattavan tutkimuksen, Helsingin sosiaalitoimen historia, on laatinut Aimo Halila (1977).

2. Teollistumisen synnyttämät uudet haasteet Helsingissä

2.1 Helsingin kaupungin teollistumisen alku

Helsingin kaupungin toinen nopean kasvun aika alkoi teollisuuden ottaessa ensiaskeleitaan kaupungissa 1850-luvulla. Vaikka Helsingin kaupungin tehdasteollisuus oli 1800-luvun puoliväliin tultaessa vielä lapsenkengissä, oli kaupunkiin ehtinyt tuolloin syntyä jo 32 tehdasta, manufaktuuria, joissa työt tehtiin höyrykoneiden puuttuessa vielä käsivoimin. Suurin osa tehtaista oli hyvin pieniä; kukin niistä työllisti keskimäärin vain noin 15 henkilöä.⁵

Pienten manufaktuureiden ohella Helsingissä toimi 1850-luvulla toki myös muutamia suurempia tuotantolaitoksia. Koska tehdasteollisuus keskittyi 1850-luvulla pääasiassa kulutustavaroiden tuottamiseen, edustivat suurimmat tehtaats ravinto- ja nautintoaineteollisuutta. Helsingin suurimpia tehtaita olivat tuolloin Borgströmin ja Waseniuksen tupakkatehtaats, Sinebrychoffin panimo ja Töölön sokeritehdas. Suurempien tuotantolaitosten, kuten Borgströmin ja Waseniuksen tupakkatehtaiden, tiedetään työllistäneen vuonna 1850 jopa 96 ja 72 henkilöä. Borgströmin työntekijämäärän kerrotaan nousseen vuoteen 1852 mennessä jo 133 henkilöön.⁶

Aivan alusta asti Helsingin rakentamisen ohjenuorina olivat olleet edustavuuden, paloturvallisuuden ja hygienian vaatimukset. Näihin periaatteisiin nojaten palovaaralliset laitokset ja suuret manufaktuurit, keskustan suuria tupakkatehtaita lukuunottamatta, sijoitettiin alusta alkaen kaupungin rajojen ulkopuolelle Hietalahteen, Töölönlahden rantaan, Sörnäisten rantaan, Siltasaareen sekä Näkin ja Hakaniemen huvila-alueille. Hakaniemen huvila-alueelle perustettiin vuonna 1853 myös Helsingin teollisuuden historian uuden aikakauden aloittanut tuotantolaitos, Ramstedtin ja Smithin konepaja, joka oli Helsingin ensimmäinen höyryvoimalla toimiva tehdas.⁷

Höyryvoiman käyttöönotto mahdollisti tehtaiden tuotannon tuntuvan lisäämisen, mutta höyrykoneen käyttämiseen oli alkuun vaikea saada lupaa palovaaran vuoksi etenkin kaupungin keskusta-alueella. Viranomaisten kielteiset asenteet alkoivat murentua vasta keskustan suurten tupakkatehtaiden siirryttyä höyryvoiman käyttöön 1860-luvulla. Virallisesti höyrykoneiden käyttö myös kaupungin keskustassa sallittiin vuoden 1875 rakennusjärjestyksessä. Paloturvallisuuden vuoksi höyryvoiman käyttämisen ehtona kuitenkin oli, että tehtaats tuli sijaita kivirakennuksessa, jossa oli tulenkestävä välipohja.⁸

5 Wiherheimo 1950, 58; Waris 1951a, 90; Waris 1973, 17, 55s.

6 Waris 1951a, 90; Waris 1973, 17, 55s; Hakkarainen 1983, 15.

7 Hakkarainen 1983, 9-21.

8 Hakkarainen 1983, 21.

Helsingin teollistuminen jatkui alkuvaikeuksien jälkeen kiihtyvällä tahdilla koko 1800-luvun viimeisen puoliskon ajan. Wiherheimo on tutkimuksessaan esittänyt talulukon Helsingin tehtaiden määrän muutoksista 1800-luvun puolivälistä alkaen. Tiedot perustuvat manufaktuurijohtokunnan vuosikertomuksiin, joten lukuihin sisältyvät sekä hallinto-oikeuden alaiset että sen valvonnan ulkopuolella olleet helsinkiläiset tehtaat ja manufaktuurit.⁹

Taulukko 1: Helsingin kaupungin alueella toimineet tehtaat ja manufaktuurit viisivuotiskausittain ajalla 1850 – 1870.

Vuosi	Tehtaita ja manufaktuureja	Mestareita	Työntekijöitä
1850	32	25	355
1855	35	21	469
1860	45	45	719
1865	77	78	1013
1870	90	48	1225

Taulukko osoittaa, että vuosien 1850 – 1855 välillä tehtaiden ja manufaktuureiden määrä ei vielä juurikaan kasvanut. Syynä em. vuosien tilanteeseen oli useita, kuten esimerkiksi jo aiemmin mainittu taistelu höyryvoiman käyttöönotosta. Yhtenä suurena syynä teollisuuden hitaaseen kehitykseen yllä mainittuna ajankohtana oli vuosina 1853 – 1856 käyty Krimin sota, joka koetteli monin tavoin myös Helsinkiä. Osa tehtaista joutui jopa sulkemaan ovensa sodan ajaksi. Muun muassa höyryvoiman edelläkävijän, Ramstedtin ja Smithin konepajan, tuotanto oli sodan ajan pysähdyksissä. Tehdas avasi ovensa uudelleen sodan loputtua ja vuodesta 1857 lähtien se toimi Fiskarsin konepajan nimellä.¹⁰

Helsingin kaupungin tuotantolaitosten määrä lähti selvään kasvuun vuodesta 1855 alkaen. Teollisuuden kehityksen voimistumisen taustalla oli vuonna 1855 Venäjällä tapahtunut hallitsijan vaihdos ja sitä seurannut taloudellinen liberalismi. Taloudellisen liberalismiin kannattajat uskoivat uuteen kehittyneeseen tekniikkaan ja konevoimaan perustuvan pääomavaltaisen tuotantotavan nopeuttavan taloudellista kehitystä ja levittävän tästä syystä vaurautta koko yhteiskuntaan. Toisaalla taloudellisen liberalismiin kritisoijat korostivat teollisen yhteiskunnan ristiriitoja ja taloudellista eriarvoisuutta lisääviä vaikutuksia. J.W. Snellmannin kerrotaan jo 1840-luvun kirjoituksissaan varoitelleen kapitalismin synnyttämästä kurjalistosta, joka ennen pitkää vaarantaisi suomalaisen yhteiskuntarauhan.¹¹

⁹ Wiherheimo 1950, 58.

¹⁰ Hakkarainen 1983, 16s.

¹¹ Jaakkola 1994, 71; Jokinen & Saaristo 2006, 80-81.

Myöhemmin uusien tuotantolaitosten syntymistä vauhditti voimakkaasti Helsingin ja Hämeenlinnan välisen rautatien rakentaminen. Säännöllinen liikenne Helsingin ja Hämeenlinnan välillä alkoi vuonna 1862. Yhteyksiä sisämaahan paransi vielä 1863 avattu laivaliikenneväylä Tampereen ja Hämeenlinnan välillä sekä vuonna 1870 valmistunut Riihimäki-Pietari rata, joka Lahden kautta avasi koko Päijänteen vesistön alueelta yhteyden pääkaupunkiin. Koko Suomen rautatiesuunnittelun kytkeminen Helsinkiin lisäsi pääkaupungin yhteyksiä sisämaahan ja helpotti niin tavaroiden kuin työvoiman liikkuvuutta, mikä oli ratkaisevan tärkeää Helsingin tulevaisuuden kannalta.¹²

2.2 Teollistumisen vaikutus kaupungin väestörakenteeseen

Helsingin kaupungin talous oli vielä 1850-luvulle tultaessa hyvin säänneltyä eri käsityöläisryhmistä koostuvan ammattikuntalaitoksen toimesta. Ammattikuntien tehtävä oli moninainen: Ammattikuntien tärkein tehtävä oli ammatinharjoittajien suojaaminen vierailta yksityisyrittäjiltä. Näin ne pyrkivät turvaamaan jäsentensä toimeentulon estämällä vapaan kilpailun syntymisen. Kaupungissa toimivien käsityöläisten määrän kontrolloinnin ohella ammattikunnat valvoivat kuluttajien etuja pitämällä huolta tuotteiden kelvollisuudesta ja hintojen kohtuullisuudesta. Tämän lisäksi ammattikunnat pyrkivät kaikin tavoin saattamaan jäsentensä tuotanto-olot mahdollisimman yhdenmukaisiksi moninaisten rajoittavien säännösten avulla. Vain tehtaat ja manufaktuurit olivat tuona aikana vapaat ammattikuntien harjoittamasta sääntelystä.¹³

Helsingin kaupungin siviiliväestön kehityksestä kertoo parhaiten kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan jäsenmäärän kehitys, sillä pääosa Helsingin väestöstä kuului kaupungin ruotsalais-suomalaiseen seurakuntaan. Seurakunnan jäsenyys oli pakollista kaikille Helsingissä syntyneille ja sinne muuttaneille aina vuoteen 1889 asti. Helsingin kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan väkiluku oli pääkaupungiksi tulon aikoihin vuonna 1810 vain 3534 henkilöä, mutta se oli vuoteen 1850 tultaessa kasvanut jo 15489 henkilöön. Väestön lisäys oli näin ollen jo 1800-luvun ensimmäisen puolikkaan aikana melkoinen. Teollistumisen käynnistyttyä 1850-luvulla väkiluku alkoi taas voimakkaasti kasvaa. Helsingin kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan viisivuotistaulujen mukaan väkiluku kehittyi 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla seuraavasti.¹⁴

12 Klinge 2012, 414s.

13 Wiherheimo 1950, 56.

14 Waris 1951a, 11; Laine 2006, 15.

Taulukko 2: Helsingin kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan väkiluku viisivuotistaulukkojen mukaan vuosina 1850-1870.

Vuosi	Väkiluku
1850	15489
1855	15212
1860	18718
1865	23173
1870	25850

Suurin osa väestönlisäyksestä muodostui muuttovoitosta, sillä kasvava kaupunki työmahdollisuuksineen veti runsain mitoin puoleensa maaseudun kouluttamatonta ja köyhää työväestöä. Suurin osa muuttaneista tuli aluksi naapurikunnista kuten Helsingin pitäjältä ja Espoosta sekä Uudenmaan länsipuolisilta paikkakunnilta. Hämeen läänistä ja muualta maasta lähtöisin olevien työläisten määrä alkoi kasvaa 1860-luvulla rautatieverkoston kehittymisen myötä.¹⁵

Helsingin kaupungin väestön sosiaalinen rakenne alkoi pian muuttua ammattikuntien vahvan valvonnan ja pääkaupunkiin suuntautuneen voimakkaan muuttoliikkeen myötä. Sekä Waris että Wiherheimo ovat tutkimuksissaan esittäneet Helsingin kaupungin väestön jakauman kehityksen edenneen Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan väkilukutaulujen perusteella seuraavasti:¹⁶

Taulukko 3: Helsingin kaupungin väestön jakautuminen kymmenvuosittain vuosina 1850 – 1870.

	1850		1860		1870	
	henkilöä	%	henkilöä	%	henkilöä	%
Ritarit ja aatelisto	439	2,8	612	3,3	659	2,5
Papisto	376	2,4	295	1,6	346	1,3
Muut säätyläiset	1688	10,9	1821	9,7	2473	9,6
Porvaristo	2783	18,0	2823	15,1	4297	16,6
Muut kaupungin asukkaat	<u>10203</u>	<u>65,9</u>	<u>13167</u>	<u>70,3</u>	<u>18075</u>	<u>70,0</u>
Yhteensä	15489	100,0	18718	100,0	25850	100,0

¹⁵ Jokinen & Saaristo 2006, 152; Klinge 2012, 293.

¹⁶ Wiherheimo 1950, 19, 22; Waris 1951a, 35.

Taulukko osoittaa, että muiden kaupungin asukkaiden osuus koko kaupungin väestöstä on tutkimukseni ajankohtana ollut ylivoimaisesti suurin ja lisäksi se on koko ajan kasvanut. Säätyläisten määrä oli läpi vuosikymmenten prosentuaalisesti melkein muuttumaton papistoa lukuunottamatta. Papiston ja porvariston osuus kaupungin asukkaista oli vuosikymmenten kuluessa jatkuvasti pienentynyt. Yhteiskunnan pohjakerroksien voimakas kasvu johti Helsingissä 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla nopeasti taloudellisen eriarvoisuuden ja yhteiskunnan pohjakerroksien kurjuuden hallitsemattomaan lisääntymiseen.

2.3 ”Köyhien vyöhykkeen” syntyminen kaupungin laidalle

Kuten jo Helsingin kaupungin teollistumista käsittelevässä luvussa on tullut ilmi, Helsingin rakentamista ohjasivat alusta asti edustavuuden, paloturvallisuuden ja hygienian vaatimukset. Helsingin kaavoitettu alue pyrittiin tästä syystä rakentamaan väljäksi puistokaupungiksi, jossa varakkaille ihmisille oli tarjolla suurilla tonteilla sijaitsevia yksi- ja kaksikerroksisia taloja, joiden yhteyteen oli usein liitetty useita ulkohuonerakennuksia ja leivintupia.¹⁷

Kaupungin vauraimpien ihmisten vaatima asumisen väljyys ja kaupungin alimpiin ryhmiin kuuluvien köyhien ihmisten kerrosten nopea kasvu aiheuttivat Helsingissä merkittävän asuntopulan jo 1850-luvun jälkipuoliskolla. Muun muassa köyhien ihmisten asuinolojen kritisoijana tunnetuksi tullut lehtimies Zacharias Topelius kiinnitti tuolloin suuresti huomiota asuntopulan aiheuttaman vuokrien huiman nousun vaikutukseen kaikista köyhimpään kansanosaan. Hän puuttui tilanteeseen kirjoituksissaan *Helsingfors Tidningarissa* vuosina 1857 – 1859. Kirjoituksissaan hän kritisoi sitä, että vauraiden ihmisten pyrkiessä asumaan väljemmin ajoivat kohtuuttomiksi nousseet vuokrat jo valmiiksi kurjuudesta kärsivän työväen epätoivoiseen tilanteeseen, jossa heidät Topeliuksen mukaan ”sullotaan yhä ahtaammalle ja ahtaammalle kuin karja pilttuihin ja kellarikerrokseen”.¹⁸

Korkeat vuokrat ja tonttien hinnat olivat ajaneet köyhimpiä asumaan kaupungin laidoille asemakaavan ulkopuolelle aina Helsingin pääkaupungiksi julistamisesta asti ja jo 1830-luvun alussa kaupungin eteläpuolelle oli kohonnut useita köyhän kansan mökkejä ja hökkeleitä. Toinen varhain kehittynyt köyhälistön asumapaikka oli Katajanokka, joka tunnettiin perinteisesti köyhien ihmisten kuten kalastajien, merimiesten, kapakoitsijoiden ja lastaustyöläisten asuma-alueena ja jonka maisemaa hallitsivat ränsistyneet, turpeiden kattamat majat. Samanlaisia köyhän kansan hökkeleitä löytyi noihin aikoihin myös Siltavuorenrannasta. Näillä kaupungin laidalle nousseilla köyhien alueilla ei ollut edes varsinaisia katuja. Kaupungin rajojen

17 Klinge 2012, 420.

18 Klinge 2012, 419s.

ulkopuolella asuvat ihmiset pääsivät mökeilleen varsinaisten katujen päistä alkavia pitkiä mutkaisia polkuja pitkin.

Laitakaupunkiasutus lisääntyi nopeasti 1840-luvulla, jolloin köyhälistön asumuksia nousi paljon kaupungin eteläosiin, Punavuorelle ja Ulrikkaporin vuoren rinteille, sekä Kampin malmin alueelle.¹⁹

Laitakaupungin muodostuminen erityisesti köyhän kansan asuinpaikaksi vahvistettiin 1850-luvulla yleiseksi säännöksi, vaikka köyhäinhuollon avustusten varassa eläviä ihmisiä asui toki myös kaupungin rajojen sisäpuolella, yleensä yksityisten ihmisten omistamissa vuokrahuoneissa. Köyhäinhuollon kotihoidon huollettavien luettelon mukaan vuosien 1855 – 1857 aikana avustettavia asui Punavuoren alueella 50 henkilöä, Kluuvin alueella 14 henkilöä, Kruununhaassa 45 henkilöä, Kampissa 49 henkilöä, Kaartinkaupungissa 14 henkilöä, Ulrikkaporissa (nykyinen Ullanlinna) 4 henkilöä ja Ruoholahdessa 2 henkilöä. Lisäksi Katajanokalla mainitaan asuneen 5 henkilöä ja Vallisaaressa 6 henkilöä. Suurimman osan, 116 henkilön, asuinpaikasta ei kuitenkaan ollut tarkkaa tietoa. Vuosien 1858 – 1868 avustettavien listasta tiedot avustettavien asuinpaikoista puuttuivat jo kokonaan.²⁰

Kaupungin laitaosat muodostivat erisävyisiä kokonaisuuksia sen mukaan, millainen asujaimisto kussakin hallitsi: Punavuoren asukkaat olivat miltei yksinomaan kaupungin kalastajia, kalanostajia ja rahdinsoutajia. Köyhien suurimman alueen, Katajanokan, väestö oli värikästä koostuen köyhistä leskistä, entisistä kisälleistä, entisistä matruuseista, entisistä merimiehistä, entisistä venäläisistä sotamiehistä, erotetuista aliupseereista sekä kauppiaista ja heidän leskistään. Kampin malmin laidoilta oli asettunut asumaan pääasiassa tehtaiden työväkeä ja alempia käsityöläisiä.²¹

Köyhien asuinalueet muodostivat näin omanlaisiaan yhteisöjä, mutta kaikille alueille yhteistä oli alati kasvava kurjuus. Topelius kuvasi köyhien asuinoloja vuonna 1859 *Helsingfors Tidningar*-lehden artikkelissaan näin.²²

”Sangen pieni osa Helsingin työväenluokasta omistaa itse talon; useimmat asuvat vuokralla, osaksi maan yläpuolella pienissä puutaloissa ja hökkeleissä, osaksi maan alla sekä puu- ja kivitaloissa, joihin vartavasten on rakennettu kellarimaisia huoneita pienine ikkunoineen, joissa kaksi ruutua on jokseenkin kadun tasalla. Nämä maan yläpuolella asuvat ovat suhteellisesti parempiosaisia. - - Maan alla asujat ovat valitettavammassa asemassa. Ummehtunut kellari-ilma, harmaa hämärä kohtaa meitä siellä keskellä kirkasta päivää. Seinistä tihkuva kosteus tekee ne ainaisesti tahmeiksi; ne homehtuvat usein, varsinkin nurkista, ellei niitä päivittäin puhdisteta. Lattia tosin on lankuista taikka laudoista, joko vähän tai kokonaan mädäntyneistä, mutta ne on pantu

19 Waris 1951a, 174-176.

20 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

21 Waris 1951a, 176s.

22 Waris 1951a, 178.

suoraan kostean maan pinnalle, ja koska lattia on alempana kuin sekä katu että piha, virtaavat syyssade ja kevät lumi sinne, niin että asukkaitten täytyy välistä asettaa lattialle lisälankku, jota myöten voi kävellä.”

Köyhien asumisolojen ahtaudesta Topelius teki, Helsingin rouvasväenyhdistyksen sihteerinä köyhien lapsiperheiden luokse tekemiensä tarkastuskäyntien perusteella, seuraavia muistiinpanoja päiväkirjaansa.²³

”Ajateltakoon, että tässä pimeässä, kosteassa, ummehtuneessa kellariluolassa on yksi tai useampia, joskus kolme tai neljä ruokakuntaa niin ahtaalle sullottuna, että niillä tuskin on muutamien harvojen askelten liikkumatilaa vuoteitten ja kehtojen, vaatearkkujen ja muiden taloustarvikkeitten välissä.”

Asuntojen tilanahtaus oli köyhien kortteleissa todellinen ongelma, sillä esimerkiksi monet työläisperheet ja lesket joutuivat ottamaan luokseen useita alivuokralaisia saadakseen asuntonsa vuokran maksettua.²⁴

Topelius näki Helsingin kaupungin kestäättömän asuntotilanteen vielä suurempana uhkana tulevaisuudessa. Köyhän työväestön olojen jatkuvan kurjistumisen uhka oli todellinen ja tästä syystä Topelius vetosi helsinkiläisiin rakentajiin lehtikirjoituksissaan seuraavin sanoin.²⁵

” Rakentakaa siis! Ja kun rakennatte, niin rakentakaa toisin kuin tähän asti, sillä se totisesti maksaa vaivan. Pikkukaupunkimietteilä on ollut aikansa. Jokainen kämmenenleveys maata alkaa saada arvoa. Kahdenkymmenen vuoden kuluttua, kun tänne johtava rautatieverkosto on kunnossa, on Helsingissä ehkä 40.000 asukasta. Voitte olla varmoja uusien talojenne vuokrista. Mutta nykyisiä pieniä yksi- ja kaksikerroksisia rakennuksiaan tullaan tulevaisuudessa katselemaan yhtä ihmetellen kuin meidän aikamme ihmiset katselevat 1600-luvun pikkukaupunkeja ja kuin helsinkiläinen nykyisin katsoo Katajanokan hökkeitä ja kaalitarhoja Unioninkadun varrella.”

Topelius osui Helsingin väestönkasvua koskevassa ennustuksessaan oikeaan. Vaikka asuntojen tarve jatkuvasti vain kasvoi, eivät kaupungin yrittäjät uskaltaneet ryhtyä asuintalojen rakentamiseen. Krimin sodan ja 1860-luvun nälkävuosien vuoksi rakennustoiminta oli aina 1870-luvulle asti hyvin vähäistä.²⁶ Teollisuuden kehittymisen ja muiden kaupungin työmahdollisuuksien perässä kaupunkiin muuttavat työläiset joutuivat näin lähes poikkeuksetta etsimään asuinpaikkansa alati kasvavista laitakaupungin slummeista.

23 Waris 1951a, 180.

24 Waris 1951a, 176, 180.

25 Waris 1951a, 169; Klinge 2012, 420.

26 Waris 1951a, 169.

3. Köyhyys ja syrjäytyminen yksilön ja yhteisön ongelmana Helsingissä

3.1 Köyhäinhoidon uudet haasteet

Kuten jo aiemmin on käynyt ilmi, Helsingin kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan väestö kasvoi vuosien 1850 ja 1870 välisellä ajanjaksolla 15489 henkilöstä aina 25850 henkilöön. Suurin osa väestönlisäyksestä johtui kaupunkiin suuntautuneesta muuttoliikkeestä, joka toi Helsinkiin massoittain paremmasta elämästä haaveilevaa maaseudun kouluttamatonta ja köyhää työväestöä.

Suomessa vallitsi vielä 1850-luvun jälkimmäisen puoliskon alussa palveluspakko, jonka tarkoituksena oli ehkäistä varsinaisen vapaan työläisluokan syntymistä kaupunkiin. Palveluspakko tarkoitti käytännössä sitä, että kaikkien kaupunkiin muuttavien työläisten tuli hankkia itselleen laillinen suojelus joko yksityisiltä työnantajilta, maistraatilta tai seurakunnalta. Laillisen suojeluksen keinoin pyrittiin sekä pitämään työvoiman tarjonta ja kysyntä tasapainossa että hallitsemaan köyhäinhoidon kustannuksia.²⁷

Kaupunkiin saapuvan työvoiman sääntely-yrityksistä huolimatta kasvoi samaan aikaan väkiluvun kanssa myös köyhäinhoidon avustuksia tarvitsevien ihmisten määrä aina vuoteen 1860 asti: Vuonna 1850 köyhäinhoidon vakinaisesti avustamia henkilöitä oli 4% kaupungin väestöstä, vuonna 1855 määrä oli 5,4% ja vuonna 1860 jo 6,8%. Vuonna 1865 köyhäinhoidon vakituisten asiakkaiden määrä laski 6,1%:iin kaupungin asukkaista ja vuonna 1870 luku oli enää 4%:n luokkaa.²⁸

Vakituisen köyhäinavun tarpeen laskun taustalla lienee jo 1850-luvun viimeisinä vuosina alkanut siirtyminen kohti työsopimusvapautta. Ensimmäinen suuri edistysaskel kohti vapaampia työmarkkioita koettiin joulukuussa vuonna 1859, jolloin annetun asetuksen mukaan eräitä poikkeuksia lukuunottamatta jokainen kaupungissa asuva manttaalikirjoissa oleva henkilö, jolla oli laillinen suojelus, oli myös ilman mestaruutta ja porvarisoikeutta oikeutettu hankkimaan oman elatuksensa harjoittamalla käsityötä tai mitä muuta ammattia hyvänsä. Elatuksensa henkilö sai hankkia joko yksin tai vaimonsa ja kotona olevien lapsiensa avulla. Kuusi vuotta myöhemmin vuonna 1865 annettiin lopulta asetukset, jotka vapautti tilattoman väestön, toisin sanoen työväestön, kokonaan velvollisuudesta hankkia itselleen vuosipalvelus tai muu laillinen suojelus kaupunkiin muuton yhteydessä.²⁹ Palveluspakon purkautuminen avasi työväelle edellistä runsaammin uusia mahdollisuuksia vaikuttaa elantonsa hankkimiseen.

27 Wiherheimo 1950, 28.

28 Waris 1951a, 11,13; Waris 1951b, 220.

29 Hynninen 1924, 64.

Alati kasvava ja muuttuva köyhälistö vaati Helsingin kaupungissa jatkuvasti köyhäinhoidon kehittämistä. Köyhäinhoidon periaatteellisenä tehtävänä oli ensisijaisesti kerjuun ehkäiseminen ja tästä syystä se oli perinteisesti rajoitettu vain kaikkein kurjimpien ja avuttomimpien avustamiseen. Helsingin kaupungin köyhäinhuollon ylimpänä päättävänä elimenä toimi yleinen kirkonkokous, jonka yhtenä tärkeänä tehtävänä oli köyhien, vaivaisten, sairaiden ja orpojen hoidosta päättäminen. Vaikka yleinen kirkonkokous oli lakisääteisesti köyhäinhoito-organisaation huipulla, oli päävastuu käytännön köyhäinhuollosta langettu vuodesta 1841 lähtien tätä tarkoitusta varten perustetulle köyhäinhoitojohtokunnalle, johon tuli kuulua Helsingin kaupungissa vuonna 1841 laaditun paikallisen ohjesäännön mukaan itseoikeutettuina jäseninä Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan kirkkoherra ja kaupungin vanhin kappalainen, kunnallisormestari ja kaupunginlääkäri. Itseoikeutettujen jäsenten lisäksi johtokuntaan tuli valita 3 henkilöä virkamiesluokasta, 3 henkilöä kauppiassäädystä, 2 korkeampaa käsityöläistä, 1 henkilö muusta porvaristosta, 1 henkilö maistraatin suojeluksessa olevista työläisistä ja 1 henkilö luokattomista muista kaupungin asukkaista. Tällä jaolla pyrittiin takaamaan se, että köyhäinhoidon asioista päättämässä oli henkilöitä kaikista kaupungin yhteiskuntaluokista. Johtokunnan päätöksiä ohjasi alusta asti vuoden 1841 johtosäännön linja, jonka mukaan köyhäinhoidon tärkein tehtävä oli yksinkertaisesti avustaa ja huoltaa niitä, jotka eivät pystyneet itse elättämään itseään. Erityisesti ohjesäännössä korostettiin lastenhuollon kehittämistä koskevia asioita. Yhtenä tärkeimmistä oli säädös siitä, että sijoitushoitoon annettavat lapset oli sijoitettava ainoastaan siveellisiin ja hyviksi tunnettuihin koteihin.³⁰

Köyhäinhoidon tehtävää laajennettiin vuonna 1852 annetulla koko maata koskevalla vaivaishoitoasetuksella, jonka ehdoton noudattaminen oli tosin pakollista vain kaupungeissa. Asetuksen mukaan köyhäinapuun olivat oikeutettuja:

1. Heikkomieliset ja mielenvikaiset
2. Rujot, vanhat ja sairaat, jotka tarvitsevat toisten hoitoa ja hoivaa eivätkä kykene minkäänlaisella työllä elatustaan hankkimaan
3. Muut vanhat, sairaalloiset tai jonkin ruumiinvian rasittamat henkilöt, jotka eivät vaadi alituista hoitoa ja ovat enemmän tahi vähemmän työkykyisiä
4. Sellaiset, jotka saamalla köyhäinhoidolta jonkin verran avustusta voivat ilman enempää huolenpitoa hankkia niukan toimeentulon ja elatuksen tahi sattuneen tapaturman tai sairauden takia tilapäisesti apua tarvitsevat
5. Kuuttatoista vuotta nuoremmat turvattomat lapset, joilta tarpeellinen hoito puuttuu

Vaivaishoitoasetus laajensi köyhäinhoidon kenttää siten, että aikaisempien avustettavien lisäksi sen piiriin tulivat myös köyhät työikäiset ja -kykyiset henkilöt. Tämä väestönosa mainitaan edellä olevan listan kohdissa 3 ja 4.³¹

30 Louhivuori 1915, 65; Waris 1951b, 225s.

31 Louhivuori 1915, 35s, 48.

Kun otetaan huomioon Helsingin kaupungin väestön yhteiskunnallisen rakenteen kokemat muutokset 1800-luvun kuluessa, on selvää, että uusi vaivaishoitoasetus vaati köyhäinhoidon täydellistä uudelleen organisointia. Laajentunut avustusvelvollisuus lisäsi suuresti myös kaupungin köyhäinhoitorasituksia.

Helsingin kaupungin teollistumisen seurauksena tapahtunut laitakaupunkien kasvaminen vaati vielä 1860-luvulle tultaessa köyhäinhoidon käytäntöjen tarkastamista. Vuonna 1863 annettiin Helsingin kaupungin köyhäinhoitoa koskeva uusi paikallinen ohjesääntö, jonka merkittävin määräys koski köyhäinhoitojohtokunnan jäsenistön rakenteen muokkaamista asiantuntevampaan suuntaan. Uusi ohjesääntö määräsi johtokunnan itseoikeutetuiksi jäseniksi luterilaisen seurakunnan kirkkoherran ja ensimmäisen kappalaisen, kaupungin poliisimestarin tai hänen apulaisensa sekä köyhäinhoidon palkkaamat lääkärit. Myös valittujen jäsenien määrät muuttuivat niin, että vuoden 1863 jälkeen 3 henkilöä tuli valita virkamiesluokasta, 3 henkilöä kauppiassäädystä, 3 henkilöä käsityöläisistä ja 3 henkilöä muista kaupungin asukkaista.³² Etenkin poliisimestarin ja köyhäinlääkärien nimittäminen johtokuntaan oli ilmeisen tarpeellista, sillä he oletettavasti tiesivät laitakaupungin oloista enemmän kuin monet muut viranhaltijat.

Köyhäinhuollon periaatteiden suhteen vuoden 1863 asetus ei sisältänyt mainittavia muutoksia. Myös käytännön huoltotyöhön asetuksessa puututtiin vain säännöstelemällä tarkemmin käytännön työn yksityiskohtia.³³

3.2 Kenen hätä on suurin?

3.2.1 Köyhäinhoidon avunsaajat kotihoidossa vuosina 1855 - 1868

Köyhäinhoidon perinteisenä tehtävänä oli ennen vuoden 1852 vaivaishoitoasetusta avustaa ja huoltaa vain niitä, jotka eivät pystyneet itse elättämään itseään. Vuoden 1852 koko maata koskeva vaivaishoitoasetus laajensi köyhäinhoidon kenttää niin, että avustukseen olivat oikeutettuja myös työkykyiset köyhät. Työkykyiset ihmiset pystyivät huolehtimaan jokapäiväisistä kotitöistä itse, joten on luonnollista, että heidän toimeentuloaan pyrittiin tukemaan ensisijaisesti kotihoidon keinoin. Koska kotihoito soveltui erityisesti köyhäinhoidon uuden vastualueen, työikäisen ja -kykyisen työväestön tarpeisiin, käytän kotihoidossa huollettavien listoja vuosilta 1855 – 1857 ja 1858 – 1868 kartoittaessani Helsingin kaupunkiköyhälistön yhteiskunnallista rakennetta ja sen mahdollisia muutoksia tutkimusjaksoni aikana.

32 Louhivuori 1951, 65s.

33 Waris 1951b, 226.

Kotihoidon piiriin kuului avustettavien listojen mukaan Helsingin kaupungissa vuosina 1855 – 1857 yhteensä 567 henkilöä ja vuosina 1858 – 1868 603 henkilöä. Avustettavat jakaantuivat sukupuolensa ja siviilisäätynsä mukaan seuraavasti.³⁴

Taulukko 4: Vuosina 1855 – 1857 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneet henkilöt.

	Henkilöä	Osuus kaikista%
Naislesket	308	54,3
Muut naiset	142	25,1
<u>Miehet</u>	<u>117</u>	<u>20,6</u>
Yhteensä	567	100

Taulukko 5: Vuosina 1858 – 1868 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneet henkilöt.

	Henkilöä	Osuus kaikista%
Naislesket	268	44,5
Muut naiset	168	27,8
<u>Miehet</u>	<u>167</u>	<u>27,7</u>
Yhteensä	603	100,0

Taulukko osoittaa, että suurimman osan kaupunkiköyhälistöstä muodostivat köyhät naiset. Naisten osuus kaikista avustettavista oli vuosina 1855 – 1857 peräti 79,4%. Vuosina 1858 – 1868 naisten osuus oli hieman laskenut, mutta ylty silti 72,3%:iin. Erityisesti leskien asema näyttää olleen jatkuvasti heikko. Muiden naisten, joihin lukeutuivat mm. naimisissa olevat työläisnaiset, työläisten tyttäret ja naimattomat työläisnaiset, osuus oli molempina ajanjaksoina vain hieman miesköyhälistöä suurempi.³⁵

Köyhäinavustusta saavien miesten verraten pieni osuus avustettavista selittynee miesten itsenäisellä asemalla yhteiskunnassa. Heidän asemansa ei ollut naisten aseman tavoin holhouksenalainen, joten heillä oli periaatteessa mahdollisuus elättää itsensä omalla työllään. Köyhäinapuun miehet näyttävät joutuneen turvautumaan monesti vasta jouduttuaan lopettamaan ammattinsa harjoittamisen esimerkiksi sairauden, onnettomuuden tai raihnaiseksi tulon vuoksi. Osa miehistä joutui

34 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

35 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

puolestaan turvautumaan köyhäinapuun töiden vähyyden vuoksi etenkin talvikuukausina.³⁶

Miesten yhteiskunnallinen asema näyttää vaikuttaneen merkittävästi miesten työtilanteeseen ja elintason. Seuraavissa taulukoissa esitän vuosina 1855 – 1857 ja vuosina 1858 – 1868 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneiden miesten jakauman yhteiskuntaryhmittäin.

Olen jakanut köyhät yhteiskuntaryhmiin Heikki Wariksen mallin mukaan niin, että säätyläisiin kuulu koulutettu yläluokka. Porvaristoon kuuluvat kauppiaat, käsityöläismestarit, pienporvarit ja muut porvarit, joihin luettiin kuuluvat mm, laivurit ja ravintoloitsijat. Työväestö käsittää sotamiehet, matruusit, kaupungin- ja porvariston suojelusväen, käsityöläisten kisällit ja oppipojat sekä palvelusväen. Muuhun kaupunkiväestöön luetaan kuuluvaksi kirkon ja virkakuntien palveluskunta, luotsit, ylioppilaat ja opiskelijat, köyhäinholtilaiset ja vangit. Tuntemattomien ryhmään kuuluvat sellaiset henkilöt, joiden ammattinimikettä ei listoissa ole mainittu.³⁷

Taulukko 6: Vuosina 1855 – 1857 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneet miehet yhteiskuntaryhmittäin.

	Henkilöä	Osuus kaikista%
Säätyläiset	5	4,3
Porvaristo	6	5,1
Työväki	85	72,6
Muu kaupunkiväestö	12	10,3
<u>Tuntematon</u>	<u>9</u>	<u>7,7</u>
Yhteensä	117	100

36 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855-1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

37 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Waris 1951a, 39-40.

Taulukko 7: Vuosina 1858 – 1868 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneet miehet yhteiskuntaryhmittäin.

	Henkilöä	Osuus kaikista %
Säätyläiset	0	0
Porvaristo	9	5,4
Työväki	139	83,2
Muu kaupunkiväestö	16	9,6
<u>Tuntematon</u>	<u>3</u>	<u>1,8</u>
Yhteensä	167	100

Edellä olevat taulukot osoittavat, että työväen osuus kaupungin köyhäinkassasta kuukausittaista avustusta saavista henkilöistä oli koko tutkimusjakson ajan merkittävän suuri. Huomattavaa on myös, että työväen osuus avustettavista kasvoi 1860-luvun kuluessa. Työväestöstä suurimman avustettujen ryhmän muodosti kaupungin suojelusväki, johon kuuluivat muun muassa kadunlakaisijat, kirvesmiehet, sekatyömiehet, kuorma-ajurit, rahdinsoutajat ja palovartijat.³⁸

Ammattikuntien hallinnoimassa kaupunkiyhteisössä on merkillepantava myös kisällien ja käsityöläismestarien esiintyminen avustettavien joukossa. Vaikka ammattikunnat pyrkivät tiukasti valvomaan alojensa työ- ja palkkausoloja, välittämään töitä jäsenilleen ja avustamaan sairaita tai huonosti toimeentulevia jäseniään, ei turvaverkko ollut aukoton. Samasta ilmiöstä todistaa myös myöhemmin esitettävä avustettavien naisten jakautuminen eri yhteiskuntaryhmiin. Naisten kohdalla porvariston osuus avustettavista jopa kasvoi tutkimusjakson aikana, vaikka leski- ja orpokassat kuuluivat myös oleellisena osana ammattikuntien tarjoamaan turvaverkkoon.³⁹

Miehiä kurjemmassa asemassa olivat köyhäinapuun turvautumaan joutuneet naiset. Naisten suurta osuutta avustettavista köyhistä selittää osaltaan naisten alisteinen asema 1800-luvun yhteiskunnassa: Nainen ei saanut hallita omaisuuttaan, allekirjoittaa sopimuksia eikä käydä töissä ilman miehensä lupaa. Mikäli nainen ei ollut naimisissa tai hänen miehensä oli kuollut, tarvitsi hän miespuolisen sukulaisen huoltajakseen voidakseen toimia yhteiskunnassa. Mikäli tällaista huoltajaa ei löytynyt, ei naisilla ollut monia mahdollisuuksia elättää itse itseään.⁴⁰

38 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

39 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Pulma 1994, 43.

40 Markkola 2002, 32-33.

Seuraavissa taulukoissa esitän vuosina 1855 – 1857 ja vuosina 1858 – 1868 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneiden naisten jakauman yhteiskuntaryhmittäin.⁴¹

Taulukko 8: Vuosina 1855-1857 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneet naiset yhteiskuntaryhmittäin.

	Henkilöä	Osuus kaikista%
Säätyläiset	13	2,9
Porvaristo	22	4,9
Työväki	293	65,1
Muu kaupunkiväesto	89	19,8
<u>Tuntematon</u>	<u>33</u>	<u>7,3</u>
Yhteensä	450	100

Taulukko 9: Vuosina 1858 – 1868 kuukausittaista avustusta kaupungin köyhäinkassasta saaneet naiset yhteiskuntaryhmittäin.

	Henkilöä	Osuus kaikista%
Säätyläiset	0	0
Porvaristo	27	6,2
Työväki	365	83,7
Muu kaupunkiväestö	40	9,2
<u>Tuntematon</u>	<u>4</u>	<u>0,9</u>
Yhteensä	436	100

Taulukosta käy ilmi, että suurimman naisten avustettujen ryhmän muodostivat työväestöön kuuluvien miesten vaimot, tyttäret ja lesket. Etenkin leskien asema näyttää olleen heikko, sillä vuosina 1858 – 1868 kaikista avustusta saaneista naisista leskien osuus oli 61,5%. Toinen mainittavan ryhmän muodostivat naimattomat työläisnaiset, joiden osuus kaikista avustettavista naisista oli samalla ajanjaksolla 12,8%.

Vaikka työväkeen kuuluvista naisista käytetäänkin usein nimitystä työläisnaiset, oli naisten palkkatyön tekeminen vielä tutkimusjaksoni aikana hyvin

41 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

harvinaista. Tämä näkyy etenkin työläisnaisten ammattinimikkeiden puuttumisena. Ammattinimikkeiden puuttumista selittää pitkälti työläisnaisten asema yhteiskunnassa ja perheyhteisössä. Naisten, etenkin naimisissa olevien naisten, ei oletettu tekevän työtä kodin ulkopuolella. Tästä syystä työläisnaisten ainoina mahdollisina tulonlähteinä oli kotona tapahtuva tekstiilien huoltaminen, pyykkääminen ja ompelutöiden tekeminen. Naisten kutsumuksen katsottiin luterilaisen kutsumusopin mukaan olevan äiteinä, vaimoina, tyttärinä ja palvelijattarina toimiminen. Etenkin porvaristossa oli vallalla käsitys, että työläisnaisten toimiminen kodin ulkopuolisessa ansiotyössä voisi aiheuttaa perheiden hajoamisia, moraalien löystymistä sekä kodinhoidon rappioitumista.⁴²

Monien köyhäinkassasta avustusta saaneiden työläisnaisten ja leskien lisätiedoissa oli vielä vuosien 1855 – 1857 avustettujen listassa merkintä ”arbetsför”, työkykyinen. Samassa listassa kaikkien avustusta saaneiden naisten joukosta vain kolmen lesken kohdalla on maininta palkkatyöstä. Kahden mainitaan yrittäneen hankkia elantoaan kaupustelemalla ja yhden harjoittaneen povaamista.⁴³

Kaikenkaikkiaan kotihoidon avustettavien listojen perusteella suurimmassa hädässä näyttävät olleen kaupungin suojelustyöväki, merimiehet, alemmat käsityöläiset, tehtaantyöläiset ja työläisnaiset.

3.2.1.1 Suojelustyöväki

Punavuorella ja Katajanokalla asui sekalainen joukko kaupungin suojelusväkeä, johon kuuluivat muun muassa kadunlakaisijat, kirvesmiehet, sekatyömiehet, kuormaajurit, rahdinsoutajat, palovartijat, kalastajat ja kalanostajat. Nämä työläiset saivat laillisen suojeluksensa kaupungilta ja kuuluivat täten suoraan maistraatin alaisuuteen. He saivat tulla kaupunkiin harjoittamaan ammattiaan vain maistraatin myöntämällä luvalla. Näin maistraatti pyrki valvomaan että kunkin alan työväestöä olisi kaupungissa vain tarjolla olevien työpaikkojen verran, jotta työväelle olisi tarjota tarpeeksi töitä ja palkkaa eivätkä köyhäinhuollon rasitukset kasvaisi työttömyyden tähden liian suuriksi. Helsingin kaupungissa maistraatin työväenottamispolitiikka oli kuitenkin ollut hyvin vapaata, mm. maalaisia ja entisiä sotilaita otettiin sangen vapaasti sekatyömiehiksi kaupungin suojelukseseen. Kaupungin suojeluksessa olevan työväestön voimakas kasvu johti lopulta tilanteeseen, jossa kaupungilla ei ollut antaa tarjolla olevalle työvoimalle tarpeeksi töitä.⁴⁴

Työssä olevan suojelusväen toimeentulo riippui täysin työpäivien pituudesta sekä maistraatin kullekin ammatille vahvistamasta työpalkasta. Koska työpäivien

42 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27. huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Vattula 1989, 23-24; Katainen & Oittinen 1993, 21-22, 26; Markkola 2002, 32.

43 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857.

44 Waris 1951a, 102-105, 109, 111.

pituus oli etukäteen vahvistettu korkeintaan 12 tunniksi, eivät aikapalkalla toimineet työntekijät voineet vaikuttaa työmääräänsä lisäämällä palkkansa suuruuteen. Ylimenevistä tunneista ei maksettu korvausta. Aikapalkkalaisten asemaa vaikeutti vielä työpakko, jonka mukaan maistraatin kirjoilla oleva työläinen ei voinut vaikuttaa siihen, mitä työtä hän kulloinkin teki. Tämä järjestelmä vaikutti suoraan työläisten toimeentuloon siksi, että töiden kesto vaihteli työnantajan tarpeen mukaan ja siirtyessä työstä toiseen palkka saattoi heilahdella rajusti. Ongelmallisiksi muodostuivat etenkin talvikuukaudet, sillä lyhentyneen valoisan ajan vuoksi ulkotyöläisten työpäivät jäivät lyhyiksi. Suojelustyöväen palkkausjärjestelmästä johtuen heidän tulonsa saattoivat jäädä vain puoleen vastaavassa ammatissa itsenäisesti toimivien työläisten palkkoihin verrattuna.⁴⁵

Kaupungin suojelusväen toimeentulomahdollisuuksia heikensi oleellisesti se seikka, etteivät suojelusväkeen lukeutuneet työläiset kuuluneet minkään ammattikunnan piiriin eikä heillä näin ollen ollut ammattikuntien jäsenilleen tarjoamaa sosiaalista ja taloudellista tukea käytettävissään: Ammattikunnat valvoivat alojensa työ- ja palkkausoloja, välittivät töitä jäsenilleen ja avustivat sairaita tai huonosti toimeentulevia jäseniään. Myös leski- ja orpokassat kuuluivat oleellisena osana ammattikuntien tarjoamaan turvaverkkoon, jonka ulkopuolelle kaupungin suojelusväkeen kuuluneet henkilöt auttamatta tippuivat.⁴⁶ Näin ollen ei liene ihme, että kaupungin suojelustyöväki muodosti tutkimusjaksollani suurimmasta köyhyydestä kärsivän ryhmän.

3.2.1.2 Merimiehet

Kaupungin suojelustyöväen lisäksi Punavuorelle ja Katajanokalle olivat mökkejään pystyttäneet nykyiset ja entiset merimiehet, kalastajat ja soutajat. Merimiehet, joista varsinaiseen työväestöön lukeutuivat laivojen kirvesmiehet, matruusit, jungmannit ja laivapojat, muodostivat 1800-luvun Helsingissä omanlaisensa ammattikunnan, sillä he olivat oikeudellisesti erityisasemassa muuhun työväestöön nähden: Merimiehillä oli muun muassa oikeus tuoda matkoiltaan maahan jonkin verran yksityistä tavaraa rahti- ja tullimaksuitta; Mikäli merimiehet, heidän vaimonsa ja kotona asuvat lapsensa eivät harjoittaneet mitään muuta elinkeinoa, ei heidän tarvinnut maksaa kruunun asettamia veroja. Verojen lisäksi he olivat vapautetut myös muista kruunun asettamista rasituksista. Merimiehet saattoivat myös saada muita helpommin oikeuden harjoittaa sellaisia elinkeinoja, joiden harjoittamisoikeuksia valvoivat ammattikunnat ja heidän vaimonsa ja leskensä saivat vapaasti valita elinkeinoista sopivimman ammattikuntalaitosta koskevista säännöksistä välittämättä. Kaikki nämä

45 Hynninen 1924, 76; Waris 1951a, 112-118; Waris 1951b, 22.

46 Pulma 1994, 43.

edut kruunu soi merimiehille sekä heidän perheilleen ammatin vaikeuden ja vaarallisuuden vuoksi: Merimiesten työajat olivat pitkiä, sillä merellä ollessa ei työaikarajoituksia tunnettu. Lisäksi miehistön majoitusolosuhteet ja ruoka ylsivät harvoin tyydyttävän tason yläpuolelle. Kovien työolosuhteiden ohella alituisena vaarana olivat erilaiset tapaturmat ja luonnonvoimat, sotien aikana kauppalaivat saivat varoa vielä vihollisaluksiakin. Esimerkiksi Krimin sodan aikana englantilaiset kaappasivat ja tuhosivat yhdeksän kotimatalla täydessä lastissa ollutta helsinkiläistä kauppalaivaa, mikä merkitsi kolmannesta kaupungin silloisesta kauppalaivastosta.⁴⁷

Kruunun myöntämien etujen ohella merimiesten etuja valvoi vuonna 1760 kaupunkiin perustettu Helsingin merimieshuone, jonka alaisuuteen koko kauppamerenkulun väen tuli kuulua. Merimieshuoneen pääasiallinen tehtävä oli sosiaalinen ja sen keskeisimmiksi tehtäviksi muodostui merimiesten työ- ja palkkausolojen valvonta sekä varsinaisten avustusten, esimerkiksi eläkkeiden, maksamisesta huolehtiminen. Eläkettä tai muita avustuksia ei kuitenkaan automaattisesti jaettu jokaiselle merellä työskenteneelle vaan jokaisen apua tarvitsevan oli toimitettava merimieshuoneelle anomus tarvittavasta tuesta asianmukaisine selvityksineen. Yleisesti eläkkeen saannin edellytyksinä pidettiin merimieshuoneen jäsenyyttä ja vuosia kestänyttä laivapalvelusta, varattomuutta ja pysyvää työkyvyttömyyttä tai alaikäisyyttä. Mikäli hakija ei täyttänyt näitä ehtoja, ei hänelle yleisen käytännön mukaan myönnetty eläkettä. Erityisen huonoissa tapauksissa saatettiin kuitenkin tehdä poikkeuksia, jolloin hakijalle myönnettiin eläkkeen sijasta pieniä avustuksia aika-ajoin.⁴⁸

Myönnetty eläkkeet maksettiin saajilleen säännöllisesti ”... niin kauan kuin hän elää, on puutteessa ja hyvin käyttäytyy.”. Eläkkeen suuruus määrättiin erikseen kulloisenkin tapauskohtaisesti. Avustuksen määrään vaikuttivat muun muassa merenkulkijan tehtävä aluksella, palvelusaika, merimieshuoneen jäsenyysaika, käyttäytyminen merellä, hankittu ammattitaito, ikä, sairauden laatu ja nykyinen tila. Merimiesten lesket ja lapset olivat myös oikeutetut avustuksiin, heidän kohdallaan eläkkeen määrään vaikuttivat erityisesti kotiolot ja perhesuhteet. Eläkkeet maksettiin pääsääntöisesti rahana, mutta rahallisen avustuksen riittämättömyyden sekä hakijan heikentyneiden sielun- ja ruumiinvoimien vuoksi saatettiin joissakin tapauksissa turvautua myös muihin avustusmuotoihin: sijoitus- tai laitoshoidon. Sijoitushoidossa merimieshuone kustansi huollettavien sijoituksen yksityiskoteihin, laitoshoidossa huollettava sijoitettiin tarpeen mukaan joko kaupungin köyhäintaloon, sairaalaan tai mielisairaalaan.⁴⁹

47 Waris 1951a, 101; Mattila 1954, 87s, 91s.

48 Waris 1951a, 101; Mattila 1954, 98-107.

49 Waris 1951a, 101; Mattila 1954, 98-107.

Eläkkeiden sijaan maksettavia tilapäisavustuksia saadakseen oli hakijan täytettävä pääasiassa täytettävä samat ehdot kuin eläkkeensaajankin, erona oli kuitenkin se, että esimerkiksi jonkin sairauden tai vamman aiheuttaman työkyvyttömyyden katsottiin olevan ohimenevää laatua. Tilapäisiä avustuksia myönnettiin myös muun muassa ulkomailla sairastuneiden tai haaksirikkoutuneiden merimiesten huoltamisen ja kotiin palauttamisen kustantamiseen sekä varattomien merimiesten tai heidän perheenjäsentensä hautauskulojen kattamiseen.⁵⁰

Edellä mainituista kruunun ja merimieshuoneen myöntämistä eduista huolimatta kuului merimiesten alempiarvoinen työväki perheineen usein Kaupungin huonoimmin toimeentulevien kansalaisten joukkoon: Sairauksien, onnettomuuksien, huonon palkkauksen ja kuolemantapauksien aiheuttaman hädän ohella merimiehet kärsivät monesti kausityöttömyydestä Itämeren alueella seilaavien laivojen seistessä talvikuukausina kaupungin satamassa. Talvisin laivaväen piti siis yrittää hankkia elantonsa muissa ammateissa. Seuraavassa taulukossa on esitetty Helsingin merimieshuoneen eläkkeensaajien ja tilapäisten avustusten saajien määrät prosentteina verrattuna merimieshuoneen kirjoissa oleviin päähenkilöihin vuosina 1851, 1856, 1860, 1865 ja 1870. Perheen päähenkilöt käsittävät tässä palveluskelpoiset ja eläkkeellä olevat merimiehet sekä kuolleiden merimiesten lesket.⁵¹

Taulukko 10: Eläkettä tai muuta avustusta saaneiden merimiesten osuus koko merimieshuoneen jäsenkunnasta vuosien 1851 – 1870 välisellä ajanjaksolla.

Vuosi	Perheen päähenkilöitä	Eläkkeen saajia %	Tilapäisten avustusten saajia%
1851	501	16,8	3,2
1856	324	23,8	11,7
1860	413	20,1	5,1
1865	307	26,1	7,5
1870	293	31,1	9,6

Taulukosta näkyy, että merimieshuoneen jäsenmäärä on koko tutkimusjaksoni ajan ollut laskusuuntainen. Ainoan poikkeuksen tekee vuosien 1856 ja 1860 välinen ajanjakso, jolloin kirjoilla olevien perheen päähenkilöiden määrä nousi 89 henkilöllä. Samaan aikaan jäsenmäärän pienenemisen kanssa on avustettavien suhteellinen osuus

50 Mattila 1954, 108-110.

51 Mattila 1954, 90s, 114s.

ollut noususuuntainen. Poikkeuksen tekee tässäkin vuosien 1856 ja 1860 välinen ajanjakso, jolloin avustettavien määrä suhteessa perheiden päähenkilöihin pieneni muutaman prosenttiyksikön verran. Kaikenkaikkiaan kehitys kielii merimiesten aseman jatkuvasta huonontumisesta. Suuret piikit jäsenmäärän pienenemisen ja samanaikaisen avustettavien määrän kasvun osalta selittänevät osaltaan vuonna 1853 puhjennut Krimin sota, jonka aikana muun muassa laivakaappaukset, laivojen upotukset ja vakavat kulkutaudit olivat omiaan lisäämään työkyvyttömiä merimiesten ja myös merimiesten leskien määrää. Krimin sotaa seurasi vielä 1860-luvulla kansaa koetellut niin sanottu kallis aika, jolloin kohonneet elinkustannukset kavensivat merimiestenkin toimeentulon mahdollisuuksia.⁵²

3.2.1.3 Alemmat käsityöläiset

Alemmat käsityöläiset muodostivat yhden kaupungin laidalle ajautuneiden vähävaraisten työläisten ryhmän. Käsityöläisten ammattikunta jakautui kolmeen osaan:

Ammattikunnan huipulla olivat mestarit, jotka kuuluivat itsenäisiin käsityöläisiin. Mestarit omistivat oman verstaansa eikä heitä sen vuoksi luettu työväkeen vaan porvaristoon kuuluviksi kansalaisiksi.

Mestareiden alapuolella arvojärjestyksessä tulivat kisällit, joita työskenteli keskimäärin kolme yhden Helsinkiläisen mestarin verstaassa. Kisällit olivat työssään ammattilaisia ja tästä syystä mestarin palkollisista korkeimmassa asemassa.

Oppipojat muodostivat käsityöläisten toiseksi alimman työntekijäryhmän. Oppipoikia kerrotaan työskennelleen Helsinkiläisten mestarien verstailla keskimäärin neljä kerrallaan.

Pahnan pohjimmaisina Helsinkiläisten mestarien alaisina työskenteli vielä puotinpalvelijoita, ammatti johon saatettiin palkata myös naisia, sekä muutamia verstaisten työrenkejä. Puotinpalvelijoita ja työrenkejä ei tosin luettu kuuluvaksi varsinaisten käsityöläisten ammattiryhmään.

Vähävaraisimmista käsityöläisistä käytetty nimeke alemmat käsityöläiset viittaa tässä erityisesti oppipoikiin ja kisälleihin, sillä molempia on merkitty avustetun kaupungin köyhäinkassasta tutkimusjaksoni aikana.⁵³

Oppipoikien asema oli varsinaisista käsityöläisistä kaikkein heikoin, sillä heidän toimeentulonsa oli täysin riippuvainen mestarin suosiosta. Oppiaikanaan, joka kesti ammatin vaikeudesta riippuen kolmesta viiteen vuotta, oppipojat asuivat mestarin luona. Käytännössä asunto merkitsi oppipojalle yösijaa mestarin

52 Mattila 1954, 90s, 114s.

53 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Waris 1951a, 81s; Waris 1951b, 222.

verstaan nurkassa, parhaassa tapauksessa oppipoika sai pedata sänkynsä verstaan tiskille tai työpöydälle. Asunnon lisäksi mestarin oli tarjottava oppipojilleen myös päivittäiset ruoat. Ruoka oli monesti vaatimatonta, joissakin tapauksissa jopa täysin riittämätöntä. Asunnon ja ruoan lisäksi oppipojille ei yleensä maksettu rahapalkkaa, vaan heidän palkkseen katsottiin riittävän elatuksen lisäksi saadut työvaatteet - housut, paita ja saappaat- sekä mestarin palveluksessa hankittu työtaito. Niukka elintaso yhdistettynä 14 tuntisiin työpäiviin sekä työajan ulkopuolella teetettyihin taloustöihin sai monet nuorukaiset kyllästymään ja joskus karkaamaan mestarinsa luota.⁵⁴

Kisällit olivat asemansa perusteella paljon oppipoikia itsenäisempiä, vaikka heidän työskentelyolosuhteensa eivät edellisistä paljoa poikenneet. Myös kisällit asuivat 1800-luvun alkupuolella mestarinsa luona, usein verstaassa, ja kuuluivat näiden ruokakuntaan. Itsenäisten käsityöläisten taloudellinen asema huononi vuosisadan jälkimmäiselle puoliskolle tullessa. Mestarien ahdinko heijastui myös heidän alaisiinsa esimerkiksi niin, että monet mestarit eivät kyenneet enää tarjoamaan kisälleilleen asuntoa. Kun vielä mestariksi pääsi aina vain harvemmin mestareiden suuren lukumäärän vuoksi, alkoivat kisällit perustaa perheitä jo ennen mestariksi korottamistaan. Olosuhteiden kehitys johti näin siihen, että kisällit eivät voineet asua mestariensa luona. Vieraantuessaan mestareistaan kisälleistä tuli vähitellen palkkatyöläisiä, joille maksettiin palkkaa kerran kuukaudessa tai viikoittain. Vaikka kisällit edustivat ammattimaista työväestöä ja heidän palkkansa olivat korkeammat kuin kouluttamattoman työväestön palkat, elivät etenkin pienempää palkkaa nauttivat kisällit tuloillaan hyvin niukasti. Etenkin perheellisten käsityöläisten taloudellinen tilanne oli heikko, vaikka kisällien toimeentulon turvaamiseksi oli Helsinkiin perustettu 1700-luvulta lähtien kisällikiltoja. Kiltojen pääasiallisena tehtävänä oli kisällien oikeudenmukaisen kohtelun valvominen, työnvälitys kiertäville kisälleille, yhteisen sosiaalisen toiminnan järjestäminen, kurinpito sekä sairaiden ja huonosti toimeentulevien jäsenten avustaminen. Killat huolehtivat myös kuolleiden jäsentensä hautaamisesta mikäli vainajan omaiset eivät syystä tai toisesta kyenneet asiasta huolehtimaan. Kiltojen tarjoama apu tarjosi vain harvoin avustetuille pysyvää helpotusta, sillä avustukset olivat usein lainaluonteisia. Mikäli avustusta ei myönnetty lahjana, perittiin se myöhemmin korkojen kera takaisin. Kuolemantapauksessa kilta oli oikeutettu myymään hautaamansa vainajan jäämistön omaksi hyväkseen.⁵⁵

Alempien käsityöläisten ammattiryhmien suuruus ei vuosisadan jälkimmäisen puoliskon ensimmäisinä vuosikymmeninä kokenut suuria määrällisiä muutoksia: Vuonna 1850 Helsingissä lasketaan olleen 895 työväkeen luettavaa käsityöläistä,

54 Möller 1936, 50, 57-61.

55 Möller 1936, 57-59, 63, 71s; Parikka 1993, 90.

heistä 399 oli kisällejä ja 496 oppipoikia. Vuoteen 1870 tultaessa oli koko ammattiryhmän suuruus 847 henkilöä, joista 318 oli kisällejä ja 529 oppipoikia.⁵⁶

Kuten edellä esitetyistä luvuista näkyy, ei alempien käsityöläisten ammattiryhmän voi sanoa määrällisesti juurikaan muuttuneen, mutta sen sijaan sen koon voi nähdä merkittävästi pienentyneen tehtaiden työväkeen ja koko Helsingin kaupungin väestöön verrattuna. Lisäksi on huomioitava ammattiryhmän sisäisen rakenteen muutos: oppipoikien määrän kasvettua oli kisällien määrä vastaavasti vähentynyt. Tämän kehityksen yhtenä syynä lienee ammattikuntavaltaiseen käsityön koulutukseen kiinteästi liittynyt kisällivaellus, jolle tuoreiden kisällien oli tapana lähteä jatkokoulutusta saamaan ja suosituksia hakemaan. Onnistunut kisällivaellus helpotti kotikaupunkiin palaavan kisällin etenemistä mestariksi, sillä mestarin arvo oli 1800-luvun edetessä aina vain vaikeammin tavoitettavissa ammattikuntien vahtiessa markkinoihin nähden suuriksi käyneiden jäsenistöjensä etuuksia. Alati pienenevät työmahdollisuudet saivat monet helsinkiläiset kisällit suuntaamaan vaelluksensa muihin kotimaan kaupunkeihin ja yhä useampi siirtyi töiden toivossa ulkomaille oppia saamaan. Yksi houkuttelevimmista kohteista näyttää olleen silloisen emämaan pääkaupunki Pietari, jossa 1860-luvulla laaditut passiluettelot osoittavat tuolloin oleskelleen 62 helsinkiläistä kisälliä.⁵⁷

3.2.1.4 Tehtaantyöläiset

Työläisten suurimman ryhmän muodostivat Kampinmalmia ja myöhemmin koko pitkänsillan pohjoipuolen aluetta pääasiassa asuttaneet tehtaiden työläiset ja käsityöläisten ammattikunnan alimmat kerrokset.

Koska manufaktuurit ja tehtaat eivät olleet vanhojen ammattikuntasääntöjen alaisia, saattoivat ne kehittyä ja toimia paljon vapaammin. Tehtaat tarjosivat työmahdollisuuksia etenkin kouluttamattomalle väestölle, sillä sorvin ääreen oli mahdollista päästä työskentelemään kouluja suuremmin käymättä. Suurin osa tehtaiden työntekijöistä oli miehiä ja nuoria oppipoikia, mutta ne tarjosivat palkkatyötä myös naisille, mikä oli erittäin harvinaista silloisessa yhteiskunnassa. Borgströmin tupakkatehtaan palkkalistoilla oli vuosisadan puolenvälin tienoilla jo useita kymmeniä tupakankehrääjättäriä.⁵⁸

Teollistumisen alkuaikoina tehdastyöläisten työ oli ankaraa puurtamista: työvuorot kestivät 13-14 tuntia, työolosuhteet olivat usein puuttelisia ja työ oli fyysisesti rankaa, sillä ennen höyrykoneiden käyttöönottoa kaikki työ tehtiin käsivoimin. Kaikesta huolimatta tehtaiden työntekijät saivat kuitenkin useinmiten olla varmoja työsuhteidensa jatkuvuudesta, sillä etenkin pienien tehtaiden työntekijät

56 Waris 1951a, 81.

57 Möller 1936, 65; Waris 1951a, 81.

58 Waris 1951a, 90-93; Waris 1973, 17, 56.

katsottiin vielä 1800- luvun puolivälissä kuuluvan tehtaan omistajan henkilökohtaiseen palveluskuntaan. Erityisesti pienempien tehtaiden työntekijät usein jopa asuivat tehtaan omissa rakennuksissa, joissa asuinolosuhteet olivat monesti tosin hyvin vaatimattomat, alempiarvoisten työntekijöiden kohdalla jopa terveydelle vaaralliset. Esimerkiksi oppipoikia saatettiin majoittaa jopa 12 pieneen 40 neliömetrin kokoiseen huoneeseen. Huonon hygienian ja tilanahtauden vuoksi muun muassa taudit levisivät asukkaiden keskuudessa helposti.⁵⁹

Teollisuuden kasvamisen myötä myös työntekijöiden olosuhteet muuttuivat. Työ ei vaatinut samanlaista sitoutumista ja ammattikasvatusta kuin ennen, sillä käsin tehty työ vähentyi ja koneet hoitivat aina vain suuremman osan työstä. Samoihin aikoihin myös työpäivien pituutta lyhennettiin 13-14 tunnista 10 tuntiin. Työolojen muutosten myötä myös työntekijöiden asema tehdasyhteisössä muuttui. Työntekijät eivät olleet täysin sidottuja työnantajaansa, sillä he eivät enää kuuluneet virallisesti työnantajansa henkilökohtaiseen palvelusväkeen eivätkä näin olleet tiukasti isäntänsä kurinpidon alaisia. Kasvaneiden tehtaiden omistajat eivät myöskään kyenneet tarjoamaan työntekijöilleen asuntoja tehtaan omista tiloista, joten tehtaalaisten oli vuokrattava huoneensa muualta.⁶⁰ Tämä kehitys oli omiaan edistämään ahtaiden työläiskortteleiden syntyä Kampinmalmin ja pitkänsillan pohjoispuoleisille alueille.

3.2.1.5 Laitakaupungin köyhät naiset

Helsingin laitakaupungin köyhä työväki koostui miespuolisten työläisten lisäksi heidän vaimoistaan ja leskistään sekä yksinelävistä työläisnaisista. Vaikka työväkeen kuuluvista naisista käytetäänkin usein nimitystä työläisnaiset, oli naisten palkkatyön tekeminen vielä tutkimusjaksoni aikana hyvin harvinaista. Tämä näkyy etenkin työläisnaisten ammattinimikkeiden puuttumisena. Ammattinimikkeiden puuttumista selittää pitkälti työläisnaisten asema yhteiskunnassa ja perheyhteisössä. Naisten, etenkin naimisissa olevien naisten, ei oletettu tekevän työtä kodin ulkopuolella. Tästä syystä naimisissa olevien työläisnaisten ainoina mahdollisina tulonlähteinä oli kotona tapahtuva tekstiilien huoltaminen, pyykkääminen ja ompelutöiden tekeminen. Naisten kutsumuksen katsottiin luterilaisen kutsumusopin mukaan olevan äiteinä, vaimoina, tyttärinä ja palvelijattarina toimiminen. Etenkin porvaristossa oli vallalla käsitys, että työläisnaisten toimiminen kodin ulkopuolisessa ansiotyössä voisi aiheuttaa perheiden hajoamisia, moraalin löystymistä sekä kodinhoidon rappioitumista.⁶¹

Kodin ulkopuolella työssä käyvät naiset toimivat usemmiten palvelijattarina ja ompelijoina. Myös orastava tehdasteollisuus sekä käsityöläisten verstaat tarjosivat

59 Waris 1951a, 91s.

60 Waris 1951a, 92; Waris 1973, 17, 55s.

61 Vattula 1989, 23-24; Katainen & Oittinen 1993, 21s, 26; Markkola 2002, 32.

naisille jonkin verran työmahdollisuuksia pääasiassa puotinpalvelijoina ja tupakankehrääjättärinä. Kodin ulkopuolella työtä tekevien naisten ikäjakauma oli 1850-luvulle tultaessa vielä kovin suppea, etenkin tehdasteollisuuden palvelukseen ja palvelijattariksi hakeutui pääasiassa nuoria naimattomia naisia. Vuosisadan loppua kohden edettäessä naistyövoiman käyttö kasvoi hitaasti ja samalla mahdollisuus toimeentulon itsenäiseen hankkimiseen moninkertaistui. Niukan toimeentulonsa vuoksi varattomien naisten oli yhä useammin hankittava tulonsa useammasta lähteestä, jotka vaihtelivat kulloisenkin sesongin ja oman elämäntilanteen mukaan. Suurimman muutoksen naisten ammatillisuuteen loi teollisuuden kehitys, sillä samalla kun se tarjosi naisille kasvavassa määrin työpaikkoja, nosti se myös vanhempien ikäluokkien osuutta naistyövoimasta. Teollisuuden tarjoamista työtilaisuuksista huolimatta palvelijattaren ja ompelijan ammatit säilyivät naisten keskuudessa suurimpina ammattiryhminä, mutta vieläkin suurempi joukko kuului läpi koko 1800-luvun jälkimmäisen puoliskon ryhmään, josta käytettiin nimeä ”ammatti tuntematon”.⁶²

Työläisnaisten suurimman ryhmän muodostivat henkilöt, joiden ammatista ei ollut virallista tietoa. Tämä epätietoisuus johtui paljolti siitä, että monesti naisten palkkatöitä ja palkattomia kotitöitä oli vaikea erottaa toisistaan: Monet naiset ompelivat ja pyykkäsivät oman perheen lisäksi ulkopuolisille tilaajille ja mikäli asunnossa pidettiin ulkopuolista vuokralaista tai hoidokkia, myös hänen ylöspitonsa lomittui oman perheen huoltamisen lomaan. Monien työläisnaisten voikin sanoa kuuluneen niin sanottuihin sekatyöläisiin heidän harjoittaessaan monia ammatteja riittävien ansioiden hankkimiseksi.⁶³

Työläisnaisten kohdalla suurimmat varsinaiset ammattiryhmät muodostuivat palvelijattarista ja käsitöitä tekevistä naisista. Palvelijattaret olivat suurelta osin nuoria, ensiammatissaan toimivia naisia, mutta myös vanhemman ikäpolven edustajia kuului palvelijattarien joukkoon. Osa palvelijattarista pysyi näet työnantajansa palveluksessa koko elämänsä ajan. Työuraansa aloittelevat tytöt olivat usein tulleet isäntäväkensä palvelukseen maaseudulta, mutta myös kaupungista kotoisin olevia tyttöjä hakeutui palvelijattaren ammattiin. Palvelijattarien työ oli raskasta, sillä työaikoja ei ollut rajattu ja palvelijoiden työsaika oli laaja: Heidän tehtäviinsä kuuluivat käytännössä kaikki kodinhoidolliset tehtävät ja näiden lisäksi myös lasten kaitseminen uskottiin tavallisesti heidän vastuulleen. Vaivojensa palkaksi palvelijattaret saivat ajan käytännön mukaan pienen rahapalkan lisäksi vaatteet ja jalkineet. Usein etenkin muilta paikkakunnilta Helsinkiin tulleet tytöt myös asuivat isäntäväkensä luona. Palvelijat olivat näin ollen hyvin riippuvaisia isäntäväestään.

62 Oittinen 1989, 61; Vattula 1989, 23s; Katainen & Oittinen 1993, 21s, 30.

63 Oittinen 1989, 62s; Katainen & Oittinen 1993, 30.

Kun tämä riippuvuussuhde edellytti myös alistumista isäntäväen kuritukseen ja mielivaltaan, pyrki suuri osa palvelijattarista pääsemään ammatistaan muihin työtehtäviin.⁶⁴

Ompelijat muodostivat toiseksi suurimman naisten ammattiryhmän Helsingissä tutkittavalla ajanjaksolla. On kuitenkin huomattava, että vaikka suuri osa ompelijoista kuului kaupungin köyhälistöön, ei ompelijan työtä voitu tuona aikana pitää vain varattomien naisten elinkeinona. Lähes kaikkien yhteiskuntaluokkien naiset ompelivat. Osa säätyläisistä ja keskiluokkaisista naisista ompeli myös ansiotyönään, vaikka heidän ei ollut pakko tehdä palkkatyötä taloudellisesta pakosta niin kuin köyhien työläisnaisten oli tehtävä.

Tyypillinen ompelijan ammattiin kirjattu työläisnainen oli vielä 1800-luvun loppupuolella kouluttamaton, työnsä kotonaan, pienessä ompeluliikkeessä tai yläluokkaisen perheen talossa tekevä naimaton nainen tai leski. Monilla ompelijattarilla oli elätettävänä lapsia ja joskus myös toinen tai molemmat vanhemmat. Pienen palkkansa, maksamatta jääneiden tilausten ja jatkuvasti kiristyvän kilpailun vuoksi joidenkin ompelijoiden oli turvauduttava varsinaisen ammattinsa lisäksi muihin tulonlähteisiin muun muassa prostituutioon, jonka harjoittajiksi osa naisista siirtyi lopulta kokonaan. Erilaisten lisätöiden suorittaminen lienee osasyynä siihen, että vain hyvin pieni osa ompelijoista kuului tulojensa olemattomuudesta huolimatta köyhäinavun piiriin.⁶⁵

Kurjimmassa asemassa olivat ne työläisnaiset, jotka muiden ansiotöiden puuttuessa joutuivat turvautumaan prostituution harjoittamiseen. Prostituutioduksi ryhtyminen oli useimmille viimeinen vaihtoehto, johon turvauduttiin vasta silloin kun kaikki muut selviämiskeinot olivat pettäneet. Suurimmassa vaarassa olivat aviottomien lasten äidit, sillä monet avuntarjoajat eväsivät heiltä avun moraalisiin perustein.⁶⁶

Prostituoitujen elämä 1800-luvun jälkimmäisen puolikkaan Helsingissä oli monesta syystä vaikeaa: jokapäiväisiä huolia aiheuttivat raskauden pelko, sukupuolitaudit, alkoholismi, prostituutiosuhteisiin liittyvä väkivalta, epävarmuus asunnon ja tulojen suhteen, ympäristön paheksunta ja halveksunta sekä poliisin rangaistustoimet, jotka tarkoittivat sukupuolitautilisairaalaan tai työlaitokseen sulkemista. Näihin laitoksiin sulkeminen tarkoitti etenkin myös muita ammatteja harjoittaville, kuten ompelijoille, kunniallisen työn keskeytymistä. Tästä syystä jo ensimmäinen pidätys saattoi johtaa työn, asunnon ja ystävien menettämiseen.⁶⁷

64 Wari 1951a, 95, 97; Katainen & Oittinen 1993, 26.

65 Oittinen 1989, 64-72.

66 Leminen 1993, 53.

67 Häkkinen 1993b, 42s.; Leminen 1993, 58.

Naisten mahdollisuus elättää itsensä kunniallisilla ammateilla kasvoi pikkuhiljaa kaupungin mukana. Erityisesti ompelutyön kysyntä kasvoi vähitellen vuosisadan viimeisille vuosikymmenille tultaessa. Syinä kehitykseen olivat vuosisadan loppua kohti lisääntyneet julkiset palvelut kuten sairaalat, hotellit, ravintolat, teatterit ja muut laitokset. Kun vielä yksityisten kotien tekstiilien määrä oli yleisen hygienian parantumisen myötä lähtenyt nousuun, täytyi sekä julkisiin laitoksiin että yksityisten säätyläiskotien palvelukseen palkata yhä enemmän ompelijoita sekä tekstiilien huoltoa, silittämistä ja pyykkäämistä työhönsä tekeviä naisia. Osa uusista työntekijöistä on ilmeisesti kuulunut jo edellä mainittuun perheellisten naisten ryhmään ja osa lienee ollut leskiä, sillä etenkin pyykkäreitä oli asettunut runsaasti asumaan Katajanokalle, joka oli tunnettu etenkin köyhien leskien asuttamana alueena. Mahdollisten ammattiansa lisäksi monet leskistä hankkivat lisätuloja majoittamalla luonaan toimeentuloa entisiä kisaajia, oppipoikia, merimiehiä ja sotilaita. Osa leskistä hankki elantonsa pitämällä luonaan ”salakrouveja”, joita Katajanokalla tiedetään olleen runsaasti.⁶⁸

3.3 Köyhien avuntarve

3.3.1. Miesten avuntarve kotihoidon huollettavien listan valossa

Suurimman kuukausittaista avustusta köyhäinkassasta saavan ryhmän Helsingin kaupungissa muodosti tutkimusjaksoni kuluessa kaupungin laidoilla asuva köyhä työväki. Suurimpana syynä köyhyteen oli joko työttömyys tai tehdystä työstä saadun palkan riittämättömyys perustoimeentulon turvaamiseksi. Vaikka köyhäinhoito avusti tutkimusjaksoni aikana myös porvaristoon ja muihin kaupunkiin asukkaisiin kuuluvia köyhiä, on huomattava, että avustusten syyt erosivat yksipuolisuudessaan työväen avustusten syistä: Porvariston ja muiden kaupungin asukkaiden on kotihoidon listojen mukaan kerrottu saaneen avustusta lähes yksinomaan jonkin pysyvän syyn, kuten vanhuuden heikkouden, mielenvikaisuuden, parantumattoman sairauden tai raajarikkoisuuden vuoksi. Vain muutamalle oli merkitty keuhkotauti avustuksen antamisen syyksi.⁶⁹

Työttömyyden taustalla oli työväkeen kuuluvilla miehillä monesti sairaus tai muu ruumiinvamma, mistä syystä kyseiset henkilöt eivät kyenneet työntekoon, mutta myös tarjolla olevan työn vähyys lisäsi köyhäinhuollon asiakaskuntaa etenkin talvikuukausina. Syiden monimuotoisuuden vuoksi työkyvyttömyyden aiheuttama tuen tarve oli etenkin työväkeen kuuluvilla köyhillä avun syystä riippuen joko jatkuvaa tai väliaikaista.⁷⁰

68 Waris 1973, 21; Oittinen 1989, 64; Katainen & Oittinen 1993, 22.

69 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

70 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27

Pysyvästi työkyvyttömiksi todetuille avuntarvitsijoille myönnettiin köyhäinkassasta kuukausittainen tuki pääasiassa määräämättömäksi ajaksi. Jatkuvaisluonteisen tuen myöntämisen perusteena oli useinmiten jokin parantumaton sairaus tai ruumiinvamma, joista kärsi huollettavien luetteloiden mukaan 55,5% ja 68,3% avustusta saaneista työläismiehistä. Työkyvyn pysyvän menettämisen takaa löytyy useita eri sairauksia ja ruumiinvammoja: kihtiä, reumaa, sydänvikoja, nivelsairauksia, parantumattomia sisäelinsairauksia, mielenhäiriöitä, halvaantumisia, raajarikkoisuutta ja raajojen amputaatioita, syöpää, epilepsiaa, huonokuuloisuutta tai kuuroutta, huononäköisyyttä tai sokeutta, joidenkin kohdalla oli maininta vain yleisluonteisesta sairaalloisuudesta tai raihnaisuudesta. Muutama avunsaaja sairasti spitaalia ja yksi kärsi aivovammasta. Kahden avunsaajan kohdalla on maininta työtapaturmasta. Molemmat olivat sokeutuneet kivenräjäytysten yhteydessä tapahtuneissa onnettomuuksissa. Pelkän vanhuuden raihnaisuuden vuoksi tukea sai 4,7% ja 2,9% pysyvää avustusta nauttivista henkilöistä.⁷¹

Väliaikaisesta työkyvyttömyydestä kärsi huollettavien luetteloiden mukaan 39,8% ja 25,9% työkyvyttömistä työläismiehistä. Väliaikaisen työkyvyn menettämisen syyt olivat moninaisia, mutta silmiinpistävän yleistä oli avustettujen sairastuminen keuhkotautiin. Keuhkotauti eli tuberkuloosi oli etenkin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla leimallisesti työikäisten työläismiesten tauti. Koska tuberkuloosiin sairastuneiden kuolleisuus oli korkea, tartuntaa välteltiin kaikin keinoin ja sairastuminen johti usein työpaikan menetykseen hyväkuntoisellakin henkilöllä. Vaikka työpaikka olisi säilynyt, aiheutti tuberkuloosi edetessään vähitellen työkyvyn heikkenemisen niin, että sairastunut ei enää jaksanut käydä töissä.⁷²

Muita syitä työkyvyn väliaikaiseen menettämiseen olivat, mahavaivat, invalidisoivat kivut, mätähaavat, nivustyrät, murtumat ja muu sairaalloisuus. Näiden ihmisten kohdalla köyhäinhoitojohtokunnan myöntämä tuki oli alkuun määrämittainen. Mikäli sairaus ei parantunut määrääjän kuluessa, voitiin avustusta jatkaa kunnes avustusta saava henkilö oli jälleen työkykyinen. Toisinaan köyhäinhoitojohtokunta muutti määräämisen avun pysyväiseksi avustetun sairauden pitkäaikaisuuden vuoksi.⁷³

huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; HKA HUVI Ca:12 vaivahoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855 – 1857.

71 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; HKA HUVI Ca:12 vaivahoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855 – 1857.

72 Ristimäki 1993, 74.

73 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; HKA HUVI Ca:12 vaivahoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855 – 1857.

Miesten avuntarvetta käsiteltäessä on syytä muistaa myös miesten vastuu perheensä toimeentulosta. Tämä oli otettu huomioon myös avustuspäätöksiä tehtäessä.. Vuosien 1855 – 1857 avustettujen listasta käy ilmi, että tuolloin 16,7%:lla avustetuista oli vaimo ja lapsia huollettavanaan. Vuosien 1858 – 1868 avustettujen listan mukaan vastaava luku oli jo 33,1%, lisäksi 22,6%:lla avustetuista perhekuntaan mainitaan kuuluneen vain vaimo.

Miehille myönnetty avustus on näin monesti myönnetty eritoten perheen elättämistä varten. Muutamalle avustetulle tuki oli myönnetty myös vaimon tai lapsen sairauden perusteella.⁷⁴

3.3.2 Naisten avuntarve kotihoidon huollettavien listan valossa

Naisten köyhyyden taustalla oli usein ansiotöiden täydellinen puuttuminen tai niiden riittämättömyys, vaikka vuosien 1855 – 1857 kotihoidon huollettavien listassa nimenomaan mainitaan 22,7% avustetuista työläisnaisista ja leskistä olleen täysin työkykyisiä. Ilmiön taustalla oli vallitseva yhteikunnallinen käsitys, jonka mukaan etenkin naimisissa olevien naisten ei oletettu tekevän töitä kodin ulkopuolella. Naisten niukat mahdollisuudet tehdä ansiotyötä vaikuttivat paljon etenkin leskien asemaan ja siihen, millaisena köyhien naisten avuntarve kotihoidossa ilmeni.⁷⁵

Huollettavien luetteloiden perusteella suurin osa naisten avuntarpeesta näyttää liittyneen erilaisiin sairauksiin ja ruumiinvammoihin, joista kärsi 61% ja 41,7% avunsaajista. Suurin osa sairauksista ja ruumiinvammoista oli parantumattomia ja tästä syystä niistä kärsiville myönnettiin avustus useinmiten määräämättömäksi ajaksi. Jatkuvaisluonteisen tuen myöntämisen syinä olivat muun muassa reumasairaudet, kihti, epilepsia, sydänvaivat, halvaukset, raajarikkoisuus, huononäköisyys tai sokeus, huonokuuloisuus tai kuurous syöpäsairaudet, kohdun repeämät, mielenhäiriöt sekä yleinen sairaalloisuus ja raihnaisuus. Parantumattomien sairauksien ja ruumiinvammojen lisäksi tukea myönnettiin myös väliaikaisien sairauksien vuoksi. Huollettujen luetteloiden mukaan köyhät naiset sairastuivat useinmiten keuhkotautiin, muita hoitoa vaativia sairauksia olivat mätähaavat, mahavaivat sekä tyrät. Vanhuuden vaivojen vuoksi apua saaneiden osuus oli 16,3% ja 8,9% kaikista avustetuista naisista.⁷⁶

Köyhien naisten avuntarvetta tarkasteltaessa on erityisesti otettava huomioon huollettavien lasten suuri määrä. Naisten avuntarvetta lisäsi olennaisesti lasten elatuksesta huolehtiminen ja useat heistä hakivat avustusta yksinomaan lastensa elatukseen. Avuntarpeen taustalla oli pääosin puhdas varattomuus, mutta avuntarpeen

74 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

75 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857.

76 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

takaa löytyi muutamassa tapauksessa miehen sairaalaan joutuminen, muutamassa äidin sairaus. Avustettavista työläisnaisista 20,7% ja 23,2% sai tukea lastensa elatukseen, leskien kohdalla vastaavat luvut olivat 36,7% ja 27,2%. Tyypillisimmillään avustusta annettiin yhden, kahden tai kolmen lapsen elatukseen. Neljän tai viiden lapsen perhekunnat muodostivat selvän vähemmistön avuntarvitsijoiden keskuudessa.⁷⁷

3.3.3 Syntien vai sairauksien riivaamat

Köyhäinkassan maksamien avustusten tarkoituksena oli turvata avunsaajille ja heidän perheilleen tarvittava perustoimeentulo, mutta köyhien elinolot olivat siitä huolimatta monesti ala-arvoiset. Suurena syynä kurjuuteen oli kaupungin laitaosien asumisolojen ahtaus, asuntojen huono kunto ja siivottomuus. Yhdessä pienessä asunnossa saattoi asua kolme tai neljä ruokakuntaa, mikä oli omiaan edistämään esimerkiksi tautien leviämistä köyhälistön keskuudessa.

Yleinen kirkonkokous käsitteli kasvavan köyhälistön ongelmaa muun muassa 31.1.1860 pidetyssä kokouksessaan. Kirkonkokouksen pöytäkirjassa mainitaan köyhyyden syistä muun muassa seuraavaa:⁷⁸

”Avustettavien määrän kasvussa ei ole kyse vanhuudesta ja siihen liittyvästä raihnaisuudesta, ei paheista ja niiden seurauksista, jotka yksittäin lisäävät yhteiskunnan taakkaa. Kyse on sairauksista, jotka voivat kohdata kenet tahansa työikäisten keskuudesta. -- Helsingin väkiluku oli 50 vuotta sitten 4000-5000 henkilöä. Tähän päivään mennessä väkiluku on nelinkertaistunut. Erityisesti työläisten ja vähemmän taitavien luokka on hallitsemattomassa suhteessa kasvanut. Teollisuuden kehityksen, laitosten ja rakennustyön lisääntymisen myötä väkiluku kasvoi vuosi vuodelta henkilöillä, joille myönnettiin ansio päivittäisestä työstä. Tästä luokasta köyhäinhuollon piiriin pudotaan heti jos työkyky syystä tai toisesta murtuu. Vaikka paheet ja siveettömyys vaikuttavat myös, ei voida kieltää, että monissa tapauksissa kurjuus kasvaa sairauksien ja kulkutautien vuoksi.”

Laitakaupungin muodostuminen erityisesti köyhän kansan asuinpaikaksi oli jo 1850-luvulla vahvistetty yleiseksi säännöksi, samalla vahvistui kuva suljetusta kaupunginosasta, jossa esiintyi köyhyyden lisäksi paljon rikollisuutta, alkoholismia, siveettömyyttä, sivistymättömyyttä ja raakuutta. Koska siveellisen kurjuuden nähtiin kulkevan käsi kädessä aineellisen kurjuuden kanssa, pidettiin paheita ja siveettömyyttä yleisesti köyhien kurjuuden lähteinä.⁷⁹

Yleisen kirkonkokouksen yllä olevassa pöytäkirjamerkinnässä vahvistetaan paheiden ja siveettömyyden todellisuus, mutta painotetaan sairauksien ja kulkutautien roolia kurjuuden todellisina lähteinä. Kulkutaudit piinasivat Helsingin kaupunkia lähes jatkuvasti 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla: Vuonna 1852 levisi kansan

77 HKA HUVI Ba:25 huollettavien luettelot liitteineen 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:27 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

78 VA HRSA II Ca:5 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1853 – 1860.

79 Waris 1951a, 180.
Häkkinen 1993a, 18; Pulma 1994, 58.

keskuuteen vaikea punatauti, joka aiheutti lukuisia kuolemantapauksia. Vuonna 1853 punatautiepidemian vielä ollessa voimissaan, alkoi kaupungissa esiintyä myös lavantautia, tulirokkoa ja isorokkoa. Pahimman epidemian kyseessä olevana vuonna sai aikaan Kolera, johon sairastui 1337 henkilöä. Sairastuneista 616 menetti henkensä. Sairauksien koettelema helsinkiläisyhteiskunta sai 1860-luvun alussa vielä yhden uuden epätoivotun vieraan malariaepidemian saapuessa kaupunkiin. Nämä kulkutaudit jäivät piinaamaan helsinkiläisiä uusiutuvina pieninä epidemioina aina 1800-luvun viimeisille vuosikymmenille asti.⁸⁰

Kulkutautien ja kurjien asuinolojen lisäksi työväen terveyttä koetteli myös ravinnon niukkuus ja laatu. Vaikka ruokaa olisi ollut riittävästi, oli se yksipuolista, käsittely epähygieenistä ja säilyvyys heikkoa. Ravinnosta johtuvat sairaudet, puutostaudit ja erilaiset bakteeriperäiset suolistotulehdukset, vaivasivat monesti eritoten köyhälistön lapsia. Useat laitakaupungin lapset kuolivat ensimmäisten ikävuosiensa aikana ravinnossa olleiden bakteerien aiheuttamaan maha-suolitulehdukseen.⁸¹

3.4 Köyhyyden uhka kaupungin väestön hyvinvoinnille

3.4.1 Seurakuntalaisten taloudellinen vastuu kaupungin köyhälistöstä

Vaikka köyhäinhuolto oli virallisesti yleisen kirkonkokouksen ja eritoten köyhäinhuoltojohtokunnan vastuulla, kosketti se suurinta osaa kaupunkilaisista muun muassa köyhäinhuoltoverojen muodossa. Köyhäinhuoltoon tarkoitettuja tulonlähteitä mainitaan vuoden 1852 vaivashoitoasetuksessa olleen kahdenlaisia: Satunnaiset aputulot ja näitä täydentävät tulonlähteet.⁸²

Satunnaiset aputulot koostuivat vaivashoitoasetuksen mukaan seuraavista lähteistä:

1. Köyhäinhuoltoyhdyshenkilön tulot.
2. Kruunun avustukset.
3. Erilaisten asetusten mukaan köyhille määrättyistä perintöosista.
4. Sakkorahoista.
5. Köyhäinhuoltoyhdyshenkilön köyhäinhuolto varten määräämistä maksuista erilaisissa tilaisuuksissa tai tietyistä ihmisten huvittamiseksi tarkoitettujen elinkeinojen harjoittamisesta.
6. Vapaaehtoisista maksuista tiettyjen tapausten johdosta.
7. Kolehdeista, keräyksistä, lahjoista ja lahjuksista sekä nimenomaan köyhien avustamiseksi toimeenpannuista huvitilaisuuksista.
8. Köyhäinhuoltolaisten varoista ja peruista sekä köyhäintalojen ja työhuoneiden valmisteiden myynnistä.

Satunnaisten aputulojen määrä ja niistä saatavien tulojen suuruus ei pääosin ollut seurakunnan määrättävissä, joten köyhäinhuolto ei voinut järjestää vain näiden

80 VA HRSA II Ca:5 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1853 – 1860; Heiniö, 18s., 31.

81 VA HRSA II Ca:5 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1853 – 1860; Waris 1951a, 180; Ristimäki 1993, 78s; Häkkinen 2007, 182-183.

82 Louhivuori 1915, 40.

tulojen pohjalle. Tästä syystä vuoden 1852 vaivahoitoasetuksessa määrättiin täydentäväksi tulonlähteeksi köyhäinhoitovero, joka kannettiin sekä kiinteistö- että henkilökohtaisena verona. Henkilökohtaisen veronkannon kautta köyhäinhoitorasitus tuli koskettamaan lähes kaikkia kaupunkilaisia, sillä henkilökohtaisesta köyhäinhoitoverosta olivat kaupungeissa vapautetut vain Suomen sotaväessä palveleva päällystö ja miehistö, 15 vuotta nuoremmat lapset sekä kaikki, jotka saivat apua yleisiltä tai yksityisiltä köyhäinhoitolaitoksilta. Köyhäinhoitolaitos saattoi myös vapauttaa omillaan toimeentulevat vähävaraiset köyhäinhoitomaksun suorittamisesta.⁸³

Kiinteistöihin liittyvä vero puolestaan lisäsi omistavan väestönsosan kokemaa köyhäinhoitorasitusta, sillä kiinteistövero kannettiin kaupungeissa masuunoista, sulatoista, manufaktuuri- ja tehdaslaitoksista, myynti- ja tullisahoista, tullijauhomylyistä, taloista sekä kaikista kaupungin mailla olevista tonteista ja tiluksista omistajan tai haltijan säätyyn katsomatta.⁸⁴

Helsingin kaupungin köyhäinhuollon suurimman tulonlähteen tutkittavalla ajanjaksolla muodostivat juuri edellämainitut verotulot. O.W. Louhivuoren tutkimuksen mukaan verotulojen osuus kaikista köyhäinhoitolaitoksen tuloista oli tutkimusjaksoni aikana seuraavanlainen:⁸⁵

Taulukko 11: Verotulojen ja satunnaisten aputulujen suhde viisivuotisjaksottain vuosien 1851 – 1870 välillä.

Vuodet	Verotulot %	Satunnaiset aputulot %
1851 – 1855	75,7	24,3
1856 – 1860	75,7	24,3
1861 – 1865	76,3	23,7
1866 – 1870	86,1	13,9

Kuten yllä olevasta vertailusta näkyy, Helsingin kaupungin köyhäinhoitolaitoksen tulot kertyivät pääosin alunperin täydentäviksi tuloiksi määrättyistä verotuloista. Tulojen jakaantuminen osoittaa, että Helsingin kaupungin köyhyysongelma oli jo 1850-luvulle tultaessa kasvanut sellaisiin mittoihin, että täydentäviksi tuloiksi tarkoitetut kaupunkilaisilta kannettavat verotulot olivat tosiasiaassa ottaneet pääasiallisten tulojen roolin. Veroilla katettiin kolme neljäsosaa köyhäinhoidon menoista aina 1860-luvun puoliväliin asti, jonka jälkeen kaupunkilaisten

83 Louhivuori 1915, 40-41.

84 Louhivuori 1915, 46-47.

85 Louhivuori 1915, 281.

köyhäinhoitorasitus näyttää edelleen kiristyneen. Vuosien 1866 – 1870 välisellä ajanjaksolla veroilla rahoitettiin peräti 86,1% köyhäinhuollon menoista.

Satunnaiset aputulot muodostivat tutkimusjaksoni aikana vuosista riippuen 27,7%-13,9% köyhäinhoitolaitoksen tuloista. Satunnaisia aputuloja kerättiin monessa muodossa. Pyrin seuraavassa selvittämään tulojen moninaisuutta pääasiassa tutkimusjaksoni keskivaiheille sijoittuvan vuoden 1860 köyhäinhoitolaitoksen kassatilitysten mukaan.

Merkittävimmän tulonlähteen satunnaisten aputulosten joukosta muodostivat vuonna 1860 erilaiset säätiömuotoiset lahjoitusvarat, jotka koostuivat pääosin yksityisten henkilöiden köyhäinhoitoon testamenttaamista tai jo eläessään lahjoittamista varoista. Näitä varoja ei kuitenkaan aina jaettu suoraan köyhille, vaan osa lahjoituksista muodosti pääoman, josta myönnettiin lainoja useinmiten yksityisille henkilöille. Lainoista saadut korkotuotot siirrettiin vuosittain köyhille jaettavaksi yleisen köyhäinhoidon kautta. Varojen saajat olivat pääasiassa köyhäinhoitolautakunnan päätettävissä, mutta halutessaan saattoi pääoman lahjoittaja kirjallisesti määrätä esimerkiksi jonkin yhteiskuntaryhmän, jonka edustajille korkotulot tuli jakaa. Toisinaan lahjoittaja nimesi säätiönsä vakinaiseksi avunsaajiksi suoraan tietyt henkilöt. Avustettavien nimeämisen lisäksi varojen lahjoittaja saattoi asettaa lahjoitukselleen myös muita ehtoja, jotka koskivat usein varojen hoitoa ja lainoista vaadittavaa korkoa sekä sitä, oliko lahjoitus säilytettävä pysyvänä rahastona vai tuliko rahat jakaa kerralla niitä tarvitseville.⁸⁶

Helsingin kaupungin köyhäinhoitolaitoksen käytössä oli vuoden 1860 kassatilitysten mukaan kuuden yksityisen lahjoittajan testamenttaamat pysyväisiksi tarkoitetut pääomat, joiden jaettava korkotuotto teki vuodessa yhteensä 556 hopearuplaa 15 ¼ kopeekkaa.⁸⁷

Taulukko 12: Köyhäinhoitolautakunnan käytössä olleet yksityisten lahjoittajien pääomat vuoden 1860 kassatilitysten mukaan.

	Pääoma	Korko/vuosi
Kauppias A.F. Sierckin lahjoitus	3839,96	102,85 5/7
Kapteeni Wilhelm Elgin lahjoitus	2571,43	154,28 4/7
Kauppias J.P. Chrogeliin lahjoitus	571,43	34,29
Kauppias Carl Sierchensin lahjoitus	699,42	40,56
Tuomari M.C. Gripenbergin lahjoitus	3398,66	134,16
Neiti Elsa Maria Lampaksen lahjoitus	1766,23	90,00

86 HKA KAKA Cb 63/I- Köyhäinhoitolaitoksen kassatilitykset tosittineen 1860, 4, 201-211; VA HRSA III Gkk 7 Köyhäinhoitoa koskevia asiakirjoja; Louhivuori 1915, 227-228.

87 HKA KAKA Cb 63/I- Köyhäinhoitolaitoksen kassatilitykset tosittineen 1860, 4, 201-211.

Kolmessa näistä säätiöistä lahjoittaja oli ennalta määrännyt ainakin osan avustusten saajista.

Yksityisten lahjoittajien lisäksi myös kruunulta saatiin korkotuloja köyhäinhuollon tarpeisiin. Kruunun myöntämistä lainoista jaettiin vuonna 1860 köyhille korkoina 77 hopearuplaa 1 kopeekka. Nämä varat oli tarkoitettu yksinomaan köyhien lasten hoitoon käytettäväksi.⁸⁸

Suurempien pääomalahjoitusten ohella köyhäinhoidon tarpeisiin annettiin myös pienempiä lahjoituksia, jotka oli ilmeisesti tarkoitettu suoraan köyhille jaettaviksi. Tällaiset pienemmät lahjoitukset sijoituivat suuruudeltaan 24 kopeekan ja 13 hopearuplan välille ja niiden lahjoittajiksi on kirjattu kaksi yhteiskuntaryhmää: Toinen lahjoituslista koostui porvarisoikeudet saaneista käsityöläisistä ja toinen käsityöläismestareista, kauppiaista ja laivapäälliköistä. Yhteensä nämä vapaaehtoiset avustukset toivat vuonna 1860 köyhäinhoidon kassaan 156 hopearuplaa 50 kopeekkaa.⁸⁹

Suoraan köyhäinhoitojohtokunnalle osoitettujen yksityisten ihmisten tekemien lahjoitusten lisäksi kerättiin kaupungin köyhäinhoitoon varoja myös kirkon piirissä. Kirkon keräämät lahjoitusvarat koostuivat muun muassa vihkimisistä ja kasteista saaduista maksuista, joista vuonna 1860 köyhäinhoidolle tilitettiin 33 hopearuplaa 25 kopeekkaa. Lahjoituksia annettiin myös kolehtivaroista, joita vuonna 1855 tilitettiin köyhäinhoitojohtokunnalle jaettavaksi 181 hopearuplaa 97 ½ kopeekkaa.⁹⁰

Erilaisten lahjoitusten ohella köyhäinkassaa kartoitettiin erilaisilla pakollisluonteisilla maksuilla kuten sakkovaroilla ja kierteleviltä viihdyttäjiltä sekä ulkomaalaisilta muusikoilta ja hammaslääkäreiltä kerätyillä köyhäinrahoilla. Sakkovaroilla vuoden 1860 köyhäinkassaa kartoitettiin 320 hopearuplan 10 kopeekan verran, sillä osa tuomioistuinten tuomitsemista sakoista tuli tuolloin antaa köyhien avustamiseen. Kaupungin poliisiviranomaisen antaman selvityksen mukaan köyhäin hyväksi määrätty sakkovarot oli tuomittu maksettaviksi useiden erilaisten yleistä lakia vastaan tehtyjen rikkomuksien johdosta.⁹¹

88 HKA KAKA Cb 63/I- Köyhäinlaitoksen kassatilitykset tositteineen 1860, 4, 201-211; Louhivuori 1915, 41s.

89 HKA KAKA Cb 63/I- Köyhäinlaitoksen kassatilitykset tositteineen 1860, 39-41.

90 HKA KAKA Cb 63/I- Köyhäinlaitoksen kassatilitykset tositteineen 1855, 61-62.

91 HKA KAKA Cb 63/I- Köyhäinlaitoksen kassatilitykset tositteineen 1860, 30-33, 83.

Taulukko 13: Sakkojen perusteet Helsingin kaupungissa vuonna 1860.

Rikkomus	Kpl	Osuus kaikista %
Juopumus	115	88,5
Meluaminen kadulla tai tai muulla yleisellä paikalla	7	5,4
Ylimääräisten vapaapäivien pitäminen	5	3,8
Väärien tietojen antaminen huonekunnasta	2	1,5
Työstä erottaminen ilman asiaankuuluvia todisteita	1	0,8

Taulukosta käy ilmi, että ylivoimaisesti yleisin sakkorangaistuksen syy Helsingin kaupungissa oli juopumus. Huomattavaa on, että tähän rikkomukseen samoin kuin kadulla meluamiseen ja ylimääräisten vapaapäivien pitämiseen syyllistyivät lähes yksinomaan yhteiskunnan köyhimpiin ryhmiin kuuluneet ihmiset kuten palvelusväki, merimiehet ja alemmat käsityöläiset. Näin myös kaupungin köyhälistöön kuuluvat ihmiset joutuivat pienissä määrin osallistumaan omien avustustensa kartuttamiseen.

Porvariston kielteinen suhtautuminen jautkuvasti kasvavaan köyhäinhoitorasitukseen käy hyvin ilmi esimerkiksi köyhille lapsille tarkoitetun koulun perustamista koskevan keskustelun yhteydessä. Kun asiaa käsiteltiin helmikuussa vuonna 1856 järjestetyssä kirkonkokouksessa porvaristo toi ilmi tyytymättömyytensä ylimääräisten köyhäinhoitokulujen maksatuksesta itsellään. Porvaristo mielipiteen mukaan olisi ollut järkevintä ja koko kaupungille edullisinta maksattaa kulut Turun mallin mukaan kaupungin evankelis-luterilaisella seurakunnalla. Ylimääräinen köyhäinhoitorasitus haluttiin ohjata omistavan luokan harteilta koko seurakunnan kannettavaksi. Vuoden 1852 valtakunnallisen köyhäinhoitoasetuksen katsottiin menneen liian pitkälle suopeudessaan ja vapaamielisyydessään. Köyhäinhuollon asettamien taloudellisten rasitusten kasvaessa, omistava luokka halusi liberalismien hengessä korostaa yksilön omaa vastuuta hyvinvoinnistaan. Yleisesti ei haluttu tunnustaa, että köyhäinapu voisi olla jokaisen ehdoton laillinen oikeus.⁹²

3.4.2 Tapainturmeluksen leviämisen pelko

Kuvaillessaan Helsingin köyhälistön asuntokurjuutta Topelius kirjoitti sen vaikutuksista seuraavaa.⁹³

⁹² ”Mikä on oleva seuraus? Huolimatta papeista, kouluista, tuomareista, poliiseista ja

92 VA HRSA II Ca:5 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1853 – 1860; Halila 1977, 19.

93 Klinge 2012, 423s.

vankiloista pahe lisääntyy ja yhteiskunta raaistuu.”

Helsinki oli herännyt keväällä 1857 uudenaikaiseen tilanteeseen, kun kaupungissa oli lyhyen ajan kuluessa tehty kolme murhaa ja lisäksi varkauksia. Tämänkaltaisen rikollisuus oli ennennäkemätöntä ja tapahtumat kuohuttivat kaupunkilaisten mieliä. Kaupungin laidoille syntyneiden slummien vaikutukset alkoivat näkyä helsinkiläisyhteiskunnassa.⁹⁴

Laitakaupungin maine rikollisuuden, alkoholismien, siveettömyyden, raakuuden ja kulkutautien pesänä vakiintui jo 1850-luvun varhaisina vuosina. Tämän paheiden pesän hallitsematon kasvu pelotti ylä- ja keskiluokkaa etenkin siksi että ”synninkujien” vaikutukset alkoivat pikkujoukko näkyä heidän omassa ympäristössään. Räikeimmin siveellisen rappion leviäminen näkyi kapakoiden runsaana lisääntymisenä ympäri kaupunkia. Juoppouden ongelman todellisuus käy ilmi muun muassa *Helsingfors Tidningarissa* vuonna 1864 julkaistussa poliisitiedotteessa, jonka mukaan juoppoudesta oli kyseisenä vuonna saanut tuomion 1204 henkilöä ja muista alkoholilakia tehdyistä rikoksista oli tuomittu 1313 henkilöä.⁹⁵

Lisääntyneen juopottelun ja rikollisuuden lisäksi yhden merkittävän huolenaiheen muodosti prostituution yleistymisen. Prostituoituja toimi etenkin Katajanokalla, Punavuorella ja Hietalahdessa, joissa vanhemmat naiset ja avioparit olivat muuttaneet asuntojaan kapakoiksi naamioituiksi ilotaloiksi. Katajanokalla ilotalot olivat kurjia hökkeleitä, mutta esimerkiksi Punavuorelta löytyi siistimpiä ilotaloja, jotka houkuttelivat myös kaupungin ylempien luokkien miesväkeä puoleensa juomaan, tanssimaan ja harrastamaan haureutta. Eniten ilotalojen palveluja käyttivät upseerit, opiskelijat, käsityöläiset, kauppiat ja virkamiehet. Vaikka Helsingissä paikallisiin toimiin kuului tarkasti valvottu käytäntö, jonka mukaan prostituutiota harjoittavien tuli käydä viikoittain lääkärintarkastuksessa, levisivät veneeriset taudit Helsingissä laajalti: 1860-luvun lopulla jo lähes kaksi viidestä sairaaloissa hoidetuista kärsi veneerisistä taudeista.⁹⁶

Kuten jo aiemmin köyhien avuntarvetta käsittelevässä luvussa on käynyt ilmi, kurittivat kulkutaudit raskaasti ahtaasti asuvaa työläisväestöä. Etenkin tuberkuloosi oli yleinen vitsaus työikäisen työläismiesväestön keskuudessa. Pelko siitä, että taudit pääsisivät töissä käyvän työväestön mukana leviämään laajalti koko kaupunkiin varmasti myös motivoi ylempien yhteiskuntakerrosten vahvaa tahtoa laitakaupungin turmionpesien hävittämiseen.

Siveellisen rappion leviäminen kohdisti helsinkiläisten syyttävät katset kaupungin laidoille. Köyhiä pidettiin syyllisinä omaan tilanteeseensa

94 Klinge 2012, 424.

95 Laine 2006, 77.

96 Häkkinen 1993b, 40; Turpeinen 2012, 73-75, 88.

henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi. Köyhiä pidettiin yleisesti sivistymättöminä, laiskoina ja paheellisina. Kaikki tämä kulki käsi kädessä köyhyyden kanssa. Yleisen mielipiteen mukaan muutoksen piti lähteä köyhien henkilökohtaisten ominaisuuksien muokkaamisesta. Köyhistä piti tehdä kunnan kansalaisia lasten kristillisen kasvatuksen ja koulusivistyksen tarjoamisen keinoin. Aikuisten kohdalla laiskuuden ja paheiden kitkemiseen uskottiin tehoavan vain köyhäinavun eväämisen työkäisiltä ja työkykyisiltä köyhiltä.⁹⁷

Uudenlaista näkemystä köyhyyden syistä ja seurauksista edusti köyhälistön asuinolojen kritisoijana tunnetuksi tullut lehtimies Zacharias Topelius, joka toimi 1850-luvun viimeisinä vuosina myös Helsingin Rouvasväenyhdistyksen sihteerinä. Todennäköisesti juuri Topeliuksen yhteydet filantrooppiseen toimintaan saivat hänet puuttumaan kirjoituksissaan tiukasti köyhien ihmisten kurjiin asumisoloihin. Rouvasväenyhdistyksen sihteerinä toimiessaan hänellä oli tilaisuus henkilökohtaisesti perehtyä köyhälistön asunto-oloihin. Hän oli kotikäyntejä tehdessään jopa mitannut huoneiden koon ja selvittänyt niistä perityn vuokran.

Päiväkirjamuistiinpanoihinsa hän oli merkinnyt seuraavia havaintoja.⁹⁸

”Näitten asuntojen ikävyys ajaa miehet kapakkoihin, ahtaus saa naiset torailemaan keskenään ja aiheuttaa lasten siivottomuuden. Harmaa puolihämärä masentaa mielen, riistää rohkeuden, toivon ja työnhalun. Siveellinen kurjuus kulkee käsi kädessä aineellisen kurjuuden kanssa, ja siksi kaiken tämän seurauksia kysyttäköön lääkäritä, papilta, haudankaivajilta, köyhäinhuolimaksuilta ja poliisipäiväkirjoilta. Ne todistavat, mitä nämä asunnot todellisuudessa maksavat.--

-- Hyvin harvat työläisperheet jaksavat yksin maksaa näitä raskaita vuokria, ja heidänkin on sentähden pakko jakaa huone muitten vuokralaisten kanssa, epäilyttävien naisten, kaikenlaisten irtolaisten, leskien ja vanhusten, vaivaishoitolaisten ja pikkulasten, joita sijoitetaan heidän koteihinsa 1:50-3 ruplan kuukausimaksusta. Tämän yhteensullomisen seurauksena voi kysyä niiltä kaunopuheisilta todistajilta, jotka yllä mainittiin.”

Topelius ja muut valistuneet piirit osasivat yhdistää epäjärjestyksen, rikollisuuden, salakapakat ja laajamittaisen prostituution köyhälistön kurjien ja ahdistavien elinolojen tuotoksiksi. Köyhien ihmisten syyttämisen sijaan, Topelius peräänkuulutti kirjoituksissaan ylempien yhteiskuntaluokkien vastuuta köyhälistön olojen todellisuudesta. Ihmisten muokkaamisen sijasta tuli muokata heitä ympäröivän yhteiskunnan käytäntöjä ja asenteita muutoksen aikaansaamiseksi. Köyhien asuinolojen parantumisen myötä myös juoppous, rikollisuus ja kaikenlainen siveettömyys saataisiin vähenemään yhteiskunnassa.

97 Pulma 1994, 58.

98 Waris 1951b, 179s; Klinge 2012, 425.

4. Seurakunnan toimet sosiaalisen tilanteen parantamiseksi

4.1 Piispojen huoli räjähdysmäisesti kasvavan seurakunnan tilanteesta

4.1.1 Keskustelu köyhien tavoittamisesta

Nopea väestönkasvu vaikutti suuresti Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan luonteeseen. Väestökirjanpito kuului vielä 1850-luvun puolenvälin tienoilla kiinteästi papiston tehtäviin, mutta Helsinkiin suuntautunut voimakas muuttoliike oli ajanut seurakunnan papiston tilanteeseen, jossa se ei enää kyennyt pitämään ajan tasalla olevaa kirjaa seurakunnan jäsenistä. Kirkon huoli köyhien tavoittamattomuudesta käy ilmi Helsingin kaupungin luterilaiseen seurakuntaan 22. joulukuuta 1852 ja Helsinkiin 26.-29. maaliskuuta 1856 tehdyissä piispantarkastuksissa. Molemmat tarkastukset suoritti Porvoon hiippakunnan piispana vuosina 1838-1864 toiminut Carl Gustaf Ottelin, joka oli tunnettu tavoitteistaan kansanopetuksen kehittämisen, rippikoulun täsmällisen järjestämisen ja väestökirjanpidon yhdenmukaisen hoidon saralla.⁹⁹

Vuoden 1852 piispantarkastuspöytäkirjan mukaan Helsingin luterilaisessa seurakunnassa ei tuolloin ollut minkäänlaista kirkonkirjaa, jossa kaupungin asukkaat olisi järjestelmällisesti lueteltu korttelinumeroitain. Ainoat luettelot kaupungin asukkaista muodostivat kirkon omat rippikirjat, jotka olivat pahasti puutteellisia. Vain säätyläisistä kootun niteen saattoi lukea laajuudeltaan käyttökelpoiseksi. Naimisissa olevista työmiehistä, naimattomista työmiehistä, rengeistä ja piiioista oli myös olemassa erilliset rippikirjat, mutta niissä todettiin tarkastuksen yhteydessä olevan paljonkin parantamisen varaa. Tuomiokapituli katsoi varsinaisen väestökirjanpidon ajantasalle saattamisen niin tärkeäksi, että asia määrättiin hoidettavaksi välittömästi. Tarvitsivathan papitkin kyseistä kirjanpitoa kontrolloidakseen kaupungin asukkaiden kirkollisiin kuulusteluihin osallistumista.¹⁰⁰

Vuoden 1856 piispantarkastuksessa kävi ilmi, että tilanne väestökirjanpidon suhteen oli hieman kohentunut, mutta osassa listoista esiintyi edelleen suuria puutteita. Kaupungin kasvaessa se oli jaettu kolmeen alueeseen, joiden väestökirjanpito oli annettu eri pappien tehtäväksi. Kattavimmin kirjanpito oli hoidettu toisen ja kolmannen kaupunginosan – nykyisin Kluuvi ja Kaartinkaupunki – alueella. Tämän piirin väestökirjanpito todettiin lähes täysin kattavaksi. Kahden muun alueen väestökirjanpidoissa oli puolestaan enemmän tai vähemmän puutteita:

99 VA HRSA II Cc:1 Helsingin kaupungin luterilaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja 1952 & Helsingin piispantarkastuspöytäkirja 1856; Murtorinne 1992, 31, 40; Laine 2006, 60.

100 VA HRSA II Cc:1 Helsingin kaupungin luterilaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja 1852.

Huonoimmin tietoa oli onnistuttu keräämään neljännen ja viidennen kaupunginosan – nykyisin Kamppi ja Punavuori – asukkaista ja heidän osoitteistaan. Myös ensimmäisen ja kuudennen kaupunginosan – nykyisin Kruununhaka ja Katajanokka – väestökirjanpidossa havaittiin merkittäviä puutteita.¹⁰¹

Kaupungin asukkaista laadittujen paikalliskirjojen puutteellisia tietoja eivät työväestön kohdalla pystyneet korvaamaan myöskään kirkon rippikirjat. Vaikka rippikirjojen tietoja oli ollut vuoden 1852 piispantarkastuksen jälkeen määrä täydentää ja tarkentaa, ei tässäkään tehtävässä ollut kattavasti onnistuttu. Asioiden näin ollessa piispa joutui jälleen kehottamaan papistoa kattavien väestökirjojen laatimiseen. Lisäksi papiston tuli koota kaupunkilaisista myös nimorekisteri, jotta jatkossa kunkin henkilön saattoi löytää nimen perusteella.¹⁰²

Piispantarkastuksissa ilmenee, että sekä väestökirjanpidon että rippikirjojen suurimmat puutteet löytyivät köyhälistön asuinpaikkoina tunnettujen kaupunginosien kirjanpidoista. Koska väestökirjanpito oli määrätty toimitettavaksi vain kaupungin kaavoitetun osan sisällä, herää kysymys siitä, miten laitakaupungin väestökirjanpito on tuohon aikaan toimitettu. Kaupungin rajojen ulkopuolelle muodostuneilla alueilla ei ollut varsinaisia katuja, joten tietoja henkilöiden tarkoista osoitteista on myös varmasti ollut lähes mahdotonta kerätä. Kirkon kannalta köyhälistön asuinalueiden puutteellinen väestökirjanpito ja laitakaupunkien epämääräinen rakenne on mitä todennäköisemmin merkinnyt sitä, että kirkon on ollut vaikea hahmottaa köyhyyden todellista laajuutta ja luonnetta. Tilanne on varmasti myös vaikeuttanut kontaktin muodostamista köyhälistöön. Edellä mainittujen tekijöiden vuoksi on aihetta olettaa, että köyhälistö oli ainakin jossain määrin joutunut kirkollisen kontrollin ulottumattomiin.

4.1.2 Kansanopetuksen tila seurakunnassa

Vuoden 1852 vaivahoitoasetus haastoi kirkon uudistamaan suhdettaan köyhyyteen ja köyhäinhoitoon kun sen huollettavaksi tuli uusi köyhien ryhmä, työkykyiset köyhät, joiden katsottiin usein olevan itse syyllisiä köyhyyteensä. Laitakaupungin köyhälistöä pidettiin aloitekyvyttömänä, laiskana ja erilaisten paheiden orjina. Siveellisen kurjuuden nähtiin kulkevan käsi kädessä aineellisen kurjuuden kanssa. Köyhyyden ongelman selättämiseksi ei näin ollen riittänyt vain aineellinen apu. Kirkon oli keskityttävä entistä enemmän kansanopetukseen ja kansan hengellisen elämän virvoittamiseen, olihan kansanopetus köyhäinhoidon ohella toinen kirkon perinteisistä tehtävistä.¹⁰³

101 VA HRSA II Cc:1 Helsingin piispantarkastuspöytäkirja 1856.

102 VA HRSA II Cc:1 Helsingin kaupungin luterilaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja 1952 & Helsingin piispantarkastuspöytäkirja 1856.

103 Waris 1951a, 180; Pulma 1994, 58.

Kirkollisen väestökirjanpidon tilan tarkastelun lisäksi Helsinkiin tehdyissä piispantarkastuksissa keskityttiin myös kaupungin koulujen tarkastamiseen sekä kaupungin asukkaiden kristinopin tietojen tason kartoittamiseen. Piispan tehtäviin kuului tuolloin huolehtia tarkasti riittävän opetuksen järjestämisestä, sillä koulutoimi kuului sekä hallinnollisesti että pedagogisesti kirkon alaisuuteen. Kirkon ja koulun kiinteä yhteys näkyi käytännössä koulun kasvatuksellisissa päämäärissä sekä opetuksen sisällössä: suuren osan annetusta opetuksesta muodostivat uskontoon liittyvät aineet sekä vanhat kielet latina, kreikka ja heprea.¹⁰⁴

Vaikka piispa Ottelin oli tunnettu intohimoisena kansanopetuksen kehittäjänä, teki hän Helsingin kouluihin suunnattuja tarkastuksia vasta vuoden 1856 piispantarkastuksen yhteydessä. Tuolloin hän suoritti tarkastukset Helsingin lyseoon sekä Helsingin ala-alkeiskouluun, joissa hän suoritti oppilaiden kuulusteluja ja totesi näiden perusteella olevansa tyytyväinen sekä oppilaiden tietoihin että koulussa tehtävään opetukselliseen ja kasvatukselliseen työhön.¹⁰⁵

Vuoden 1856 kouluihin suunnatut tarkastukset eivät kertoneet vielä mitään köyhän kansan sivistystasosta, sillä Helsingissä toimi 1850-luvun puolenvälin tienoilla vain kaksi köyhän kansan lapsille avoinna olevaa koulua: Poikien ja tyttöjen vuoro-opetuskoulut, jotka tarjosivat lähes yksinomaan ruotsinkielistä opetusta. Suomenkielisen köyhän työväestön lapset saivat yhtäläisen mahdollisuuden koulunkäyntiin vasta vuonna 1858 kun ensimmäinen yksityinen suomenkielinen köyhäinkoulu aloitti toimintansa Kruununhaassa. Koulu muutettiin myöhemmin toiseksi varsinaiseksi alemmaksi kansakouluksi. Köyhäinkoulun lisäksi suomenkielisiä lapsia oli myös vuoro-opetuskoulussa ja ”rouvasihmisten ja yliopistolaisten” ylläpitämässä koulussa. Uusien kansakoulujen perustamisesta huolimatta, on arvioitu että jopa puolet työväestön lapsista jäi ilman koulujen antamaa opetusta. Heikoimmassa asemassa olivat uusimpina kaupunkiin muuttaneiden työläisten lapset.¹⁰⁶

Uusien kansakoulujen vaikutus väestön sivistystasoon käy ilmi Helsingin ruotsalais-suomalaiseen seurakuntaan vuonna 1870 tehdyssä piispantarkastuksessa, jonka suoritti Ottelinin seuraajana, Porvoon hiippakunnan piispana vuosina 1865 – 1877 toiminut Frans Ludvig Schauman. Schauman keskittyi edeltäjänsä tarmokkaammin kansanopetuksen ja rippikouluopetuksen parantamiseen kansan keskuudessa. Vuoden 1870 piispantarkastuspöytäkirjan mukaan Helsingissä toimi tuona vuonna jo useampia ruosin- ja suomenkielisiä kansakouluja, joiden tilaan

104 VA TK 1609 Helsingin kaupungin luterilaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja piispantarkastuspöytäkirja 1854 & Helsingin piispantarkastuspöytäkirja 1856; VA TK 1610 Helsingin kaupungin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja 1870; Murtorinne 1992, 56s.

105 VA TK 1609 Helsingin piispantarkastuspöytäkirja 1856.

106 Snellmann 200 vuotta, 13; Laine 2006, 71.

piispa Helsingissä ollessaan tutustui. Koulujen tarkastuksen yhteydessä piispa kiinnitti huomiota oppilaiden kristinopintuntemuksen heikkoon tasoon sekä kouluissa opetettavan uskonnollisen aineiston vähyyteen. Suurta huolta aiheutti myös rippikoulunuorison ja aikuisten kristinopintuntemuksen tason huomattava huonontuminen sekä lisääntynyt moraalinen rappeutuminen. Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan kirkkoherrana tuolloin toiminut Frans Snellman oli jo aiemmin piispalle lähettämässään selonteossa ilmaissut huolensa etenkin yhteiskunnan alimpien luokkien kristinopintaitojen puutteesta sekä samojen väestöryhmien keskuudessa havaittavasta moraalittomuuden, kuten juopottelun ja siveettömyyden, selkeästä yleistymisestä.¹⁰⁷

Helsingin kaupungin asukkaiden kristinopintuntemuksen ja moraalien päästyä näin rappeutumaan, pyrittiin piispantarkastuksen yhteydessä miettimään keinoja ongelman ratkaisemiseksi. Kirkkoherra Snellman antoi tiedoksi, että kirkkoneuvosto on asetettu valvomaan köyhien lasten koulunkäyntiä. Lisäksi kirkko pyrki muistuttamaan lasten vanhempia heidän velvollisuudestaan huolehtia lastensa koulunkäynnistä mikäli he eivät pystyneet itse pitämään huolta lastensa sisäluvun ja kristinopin taidosta. Kehotus oli aiheellinen, sillä köyhään väestönosaan kuuluvat vanhemmat olivat usein piittaamattomia lastensa koulunkäynnistä. Vanhempien vastuuta painotettiin myös vuonna 1867 syntyneen Helsingin kansakoululaitoksen ohjesäännössä, jossa mainittiin, että että lastensa koulunkäynnin laiminlyöneet vanhemmat eivät ”millään keinolla” saaneet vaivaisapua. Näiden toimien tarkoitus oli saattaa uusi sukupolvi kristillisen moraalintuntemukseen, jotta juopottelu, siveettömyys ja kaikenlainen moraalittomuus saataisiin kitkettyä yhteiskunnasta.¹⁰⁸

Kouluikäisiin lapsiin kohdistuvan kasvatustyön lisäksi piispa piti tarpeellisena myös aikuisväestöön kohdittavia toimia, joiden tarkoitus oli parantaa ihmisten kristinopintuntemusta ja vahvistaa heidän yhteyttään kirkkoon. Tämän pyrkimyksen edesauttamiseksi papisto sai tehtäväkseen kehittää rippikouluopetusta sekä miettiä keinoja, joiden avulla yhä useammat kansalaiset saataisiin osallistumaan säännöllisesti eritoten jumalanpalveluselämään. Säännöllisen kirkossa käynnin pakollisuudesta oli säädetty myös voimassaolevassa vuonna 1686 kirkkolaissa. Kirkoskakäynnin kontrolloimiseksi oli säädetty seurakunnissa penkkijärjestys, jossa oli määrätty paikat kaikille seurakuntalaisille sukupuolen, säätyaseman, viran ja ruokakunnan nauttiman arvostuksen perusteella. Koska penkkijärjestyksen periaatteiden mukaan parhaat paikat kirkossa jaettiin seurakuntalaisille arvostetuimmasta henkilöstä alkaen, oli tilanne johtanut siihen, että työväestölle ei

107 VA TK 1610 Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja 1870.

108 VA TK 1610 Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja 1870; Halila 1977, 171.

ollut kirkoissa riittävästi istumapaikkoja. Vaikka jumalanpalvelukset keräsivät jatkuvasti kirkon täydeltä kuulijoita, kävi nopeasti selväksi, että vain pieni osa seurakuntalaisista osallistui säännöllisesti jumalanpalveluselämään: Kirkon täyttivät kerta toisensa jälkeen samat uskolliset seurakuntalaiset. Ensisijaisena keinona köyhien tavoittamiseksi sekä heidän elämäntapojensa parantamiseksi pidettiin opetuksen tehostamista etenkin suomenkielisen seurakunnan keskuudessa.¹⁰⁹

4.2 Konkreettiset tukitoimet

4.2.1 Kotihoito

Helsingin kaupungin köyhäinhoito jakautui tutkimusjaksoni aikana kolmeen eri muotoon: kotihoitoon, sijoitushoitoon ja laitoshoittoon. Kotihoito oli hoitomuodoista ehdottomasti suosituin, sillä sen piirissä olleille köyhille ei tarvinnut järjestää paikkoja köyhäintalosta tai yksityiskodeista. Se oli hoitomuodoista käytännöllisin ja myös luonnollisin sellaisissa tapauksissa, joissa avustettava kykeni itse huolehtimaan mm. ruoanlaitosta ja muista päivittäisistä perusaskareista. Tukea saadakseen oli hakijan tehtävä todistettava selvitys elämänoloistaan köyhäinhoitojohtokunnalle. Tämän selvityksen pohjalta köyhäinhoitojohtokunta päätti tuen saannista ja sen suuruudesta. Tuen määrään vaikutti muun muassa hakijan perheen koko, hakijan terveydentila ja elämäntilanne. Avustusten suuruuteen vaikutti myös säätyjako, sillä säätyläisiin kuuluva avustettava sai yleensä runsaamman avustuksen kuin muut.¹¹⁰

Kotihoidon avustusten myöntämisen syitä vuosina 1855 – 1868 on käsitelty luvussa 3. Köyhien avuntarve. Tässä luvussa tarkastelen kotihoidon rakennetta ja käytäntöjä pääasiassa vuoden 1860 köyhäinhoitolaitoksen kassakirjan perusteella.

Kotihoidon perustan Helsingin kaupungissa muodostivat kuukausittain maksettavat raha-avustukset, jotka oli avuntarpeesta riippuen määrätty joko tilapäisavustuksiksi tai jatkuvaisluonteisiksi avustuksiksi. Määräämättömäksi ajaksi myönnettyjä jatkuvaisluonteisia avustuksia myönnettiin vielä 1850- luvulla selvästi tilapäisavustuksia enemmän. Tilanne alkoi muuttua 1860- luvun kuluessa, jolloin laillisen suojeluksen poistaminen ja 1860-luvun lopun nälkävuodet lisäsivät tuntuvasti myönnettyjen tilapäisavustusten määrää. Myönnettyjen tilapäisavustusten määrä kasvoi 1860- luvulta alkaen niin, että Helsingin kaupungin köyhäinhoitojohtokunta sai lopulta rahatoimikamarilta, valtuustolta ja tilintarkastajilta läksytyksiä liiasta ”anteliaisuudesta ja höllämielisyydestään”.¹¹¹

109 VA TK 1610 Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan piispantarkastuspöytäkirja 1870; Kortekangas 1965, 82; Laine 2006, 19, 23, 74-75.

110 HKA HUVI Ca:12 vaivaishoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855-1857; Waris 1951b, 234-236; Halila 1977, 63.

111 Halila 1977, 19s., 64.

Kuukausittain maksettavien avustuksen suuruus vaihteli avunsaajasta riippuen. Kotihoidon avustettujen listan mukaan vuonna 1860 maksetut kuukausittaiset avustukset liikkuvat naisilla 0,25-6,0 ruplan välissä keskiarvon ollessa 1,16 ruplaa. Miesten avustukset olivat keskimäärin hieman suurempia sijoittuen 0,5-8,0 ruplan välimaastoon. Miesten keskimääräinen kuukausiavustus oli 1,72 ruplaa. Kun otetaan huomioon, että työväki maksoi asuinhuoneistaan vuokraa keskimäärin 1,0-4,0 ruplaa kuukaudessa, on selvää, ettei köyhäinkassan maksama avustus useinkaan riittänyt kattamaan köyhien perustarpeita. Rahallisen avustuksen täydennykseksi köyhille jaettiin köyhäintalosta ruoka-annoksia, viljaa ja jalkineita. Lisäksi köyhäinkassan varoilla köyhille ostettiin hakemusten perusteella muun muassa lääkkeitä, polttopuita, vaatteita, kenkiä, viljaa, olkia, vauvanhoitotarvikkeita, ABC- kirjoja, saippuaa ja kynttilöitä. Myös sairaala- ja hautauskulut maksettiin tarvittaessa.¹¹²

Kuukausittainen avustus ei ollut ainoa kotihoidossa käytetty tukimuoto. Oman ryhmänsä avustettavien joukossa muodostivat sellaiset henkilöt, jotka joutuivat hakemaan kertaluontoista rahallista tukea köyhäinhoitojohtokunnalta erilaisten elämänkriisien tai muiden ylimääräisten menojen tähden. Syynä saattoi olla myös tarpeellisen vakinaisen avustuksen puuttuminen, sillä maininta kertaluontoisen avustuksen syystä puuttuu suurelta osalta avustetuista. Sekalaisia avustuksia jaettiin hakemusten perusteella kuukausittain. Kokonaisuudessaan sekalaisia raha-avustuksia jaettiin vuoden 1860 kuluessa 342 ruplan ja 85 kopeekan arvosta seuraaviin tarkoituksiin:¹¹³

Taulukko 14: Sekalaisten avustusten myöntämisen syyt vuonna 1860

	kpl	osuus kaikista%
Leskeys	99	29,1
Sairaus	71	20,9
Lasten/perheen ylöspitoon	21	6,2
Toisista huolehtimiseen	16	4,7
Vanhuus	7	5,0
Hautauskuluihin	5	1,4
Lääkkeisiin/apuvälineihin	4	1,2
Koulunkäyntiin	4	1,2
Työhön kykenemättömyys	4	1,2

112 HKA HUVI Ca:12 vaivaishoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855-1857; HKA KAKA Gk:47-48 Köyhäinhoitolaitoksen kassatilitykset tositteineen 1860; Waris 1951a, 178-179.

113 HKA KAKA Gk:47-48 Köyhäinhoitolaitoksen kassatilitykset tositteineen 1860.

Vuokraan	2	0,6
Matkakuluihin	1	0,3
Naiset (ei kohdetta)	55	16,2
Miehet (ei kohdetta)	47	13,8
<u>Lapset (ei kohdetta)</u>	<u>4</u>	<u>1,2</u>
Yhteensä	340	100

Taulukosta näkyy, että yleisimmät ilmoitetut syyt kertaluontoisen avun hakemiseen olivat leskeksi jääminen, oman tai perheenjäsenen sairaus, lasten ylläpidon turvaaminen ja korvaus toisista huolehtimisesta. Huomattavaa on, että kaikki vieraiden yöspidosta korvausta hakeneet henkilöt olivat leskiä, jotka olivat ottaneet hoiviinsa joko pieniä lapsia tai toisia leskiä mahdollisine lapsineen. Toisten köyhien hoitaminen saattoi näin ollen tarjota köyhille tilaisuuden hankkia tarkoituksella lisätuloja. Samasta ilmiöstä kertovat sijoitushoidon huollettavien listat, joiden mukaan köyhän työväestön koteihin sijoitettiin maalla 91,6% aikuisista ja 62,8% lapsista. Kaupungissa vastaavat luvut olivat aikuiset 59,2% ja lapset 55,5%. Lasten osuus kaupungissa ei ole yksiselitteinen, sillä 25,6% kaupunkiin sijoitetuista lapsista annettiin edelleen Helsingin Rouvasväenyhdistyksen sijoitettaviksi.¹¹⁴

Kotihoidon piiriin kuului aikuisten lisäksi myös työläisperheiden lapsia. Lapsien kotihoitoon kuului olennaisena osana lasten toimittaminen toimittamista köyhäinhoidon varoilla joko ala-alkeiskouluun tai vuoro-opetuskouluun. Pienempiä lapsia varten oli kaupunkiin hyväntekeväisyysvoimin perustettu lastenseimiä, joista ensimmäinen perustettiin säätyläisnaisten voimin vuonna 1840. Myöhemmin, vuonna 1861, Helsingin rouvasväenyhdistys perusti kaupunkiin uuden lastenseimen, joka tunnettiin myös köyhien ja hoitamattomien lasten hoitolaitoksena. Lastenseimien tarkoitus oli antaa työväestöön kuuluville naisille mahdollisuus tehdä ansiotyötä kodin ulkopuolella kun lapset oli mahdollista jättää päiväksi lastenseimeen hoidettaviksi. Lastenseimien toiminnan tavoitteena oli myös tehdä työtä lasten sielunvoimien kehittämiseksi ja suojella heitä huonoilta vaikutteilta. Toisaalta niiden tarkoitus oli tukea sellaisille äideille, jotka eivät jonkin muun syyn vuoksi kyenneet antamaan lapsilleen riittävää hoitoa. Vuodesta 1847 alkaen pystyttiin kaupungin ensimmäisessä lastenseimessä tarjoamaan lapsille oman leipäevään lisäksi myös lämmin aterian.¹¹⁵

Lastenseimitoiminnan lisäksi rouvasväenyhdistyksen jäsenet jakoivat vähävaraisille ilmaiseksi Uusia testamentteja ja siveellisyyttä korostavia kirjasia. Puutteessa oleville vietiin tarpeen mukaan myös ruokaa, polttopuita, vaatteita ja

114 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

115 Waris 1951b, 246; Halila 1977, 17, 203.

lääkkeitä. Välittömän avun antamisen ohella ylhäiset naiset halusivat vaikuttaa suoraan köyhyyden syihin. Tätä tarkoitusta varten he veivät apua tarvitsevien koteihin työaineksia kehruuta, neulontaa ja kudontaa varten. Työn tavoitteena oli edistää köyhien naisten mahdollisuuksia elättää itsensä omalla työllään.¹¹⁶

4.2.2 Sijoitushoito

4.2.2.1 Aikuisten sijoitushoito

Aikuisten sijoitushoito oli perinteisesti hyvin vähän käytetty köyhäinhoidon muoto ja sen käyttö alkoi yleistyä vasta 1840-luvulta lähtien. Aikuisten sijoitushoitoa käytettiin sen yleistymisestä alkaen pitkälti laitoshoidon jatkeena köyhäintalon ahtauden vuoksi, mahtuihan köyhäintalona toimineeseen 13 huonetta käsittävään rakennukseen täpötäyteen sijoittaessa vain 80 hoidokkia. Yleisen kirkonkokouksen 22.12.1856 pitämän kokouksen pöytäkirjasta käy ilmi huoli Helsingin kaupungin köyhäintalon tilojen ahtaudesta, epäkäytännöllisyydestä ja rakennusten huonosta kunnosta. Pöytäkirjan mukaan köyhäintalon, jota ei alunperin ollut suunniteltu ko. käyttöön, ahtaus kostautui eritoten ”parempikuntoisille” köyhille, jotka joutuivat viettämään päivänsä mielenvikaisten ja muiden vakavasti sairaiden keskellä. Tilanne oli omiaan aiheuttamaan myös parempikuntoisten asukkaiden tilan huononemista ja näin ollen kasvattamaan köyhäinhoidon kuluja. Tilanne huononi vuosi vuodelta: Hoidokkien vuoteen 1861 mennessä 96 henkilöön, kun määrä oli ollut vielä vuonna 1853 ”maltilliset” 68 henkilöä. Vuonna 1861 köyhäintaloon tehdyn tarkastuksen mukaan köyhäintalossa ei vallinnut järjestys ja puhtaus, hoidokit olivat huonosti hoidettuja, asuinhuoneistot olivat ahtaita ja matalia eikä kunnan ilmanvaihtoa ollut mahdollista näihin tiloihin järjestää.¹¹⁷ Köyhäintalon olojen todellisuuden huomioon ottaen oli aikuisille tarkoitettu sijoitushoito varmasti köyhäintaloa inhimillisempi vaihtoehto.

Seuraavissa taulukoissa esitän vuosina 1858 – 1868 kaupunkiin ja maaseudulle sijoitettujen aikuisten sukupuoli- ja yhteiskuntaryhmäjakauman.¹¹⁸

116 Voittosaari 1994, 19; Laine 2006, 66.

117 HKA HUVI Ca:12 vaivaishoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855-1857; VA HRSA II Ca:5 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1853 – 1860; Waris 1951b, 237-238.

118 HKA HUVI Ba:26,28 Huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

Taulukko 15: Helsingin kaupunkiin sijoitetut aikuiset sukupuolittain ja yhteiskuntaryhmittäin vuosina 1858 – 1868.

	Hloä/kaikki	%	Hlöä/miehet	%	Hlöä/naiset	%
Säätyläiset	0	0	0	0	0	0
Porvaristo	2	2,6	0	0	2	3,7
Työväki	62	81,6	14	82,4	48	90,6
Muut kaupungin asukkaat	6	7,9	3	17,6	3	5,7
<u>Tuntematon</u>	<u>6</u>	<u>7,9</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>
Yhteensä	76	100	14	100	53	100

Taulukko 16: Maalle sijoitetut aikuiset sukupuolittain ja yhteiskuntaryhmittäin vuosina 1858 – 1868.

	Hloä/kaikki	%	Hlöä/miehet	%	Hlöä/naiset	%
Säätyläiset	0	0	0	0	0	0
Porvaristo	5	3,7	3	5,4	2	2,5
Työväki	98	72,6	42	75,0	56	70,9
Muut kaupungin asukkaat	17	12,6	7	12,5	10	12,7
<u>Tuntematon</u>	<u>15</u>	<u>11,1</u>	<u>4</u>	<u>7,1</u>	<u>11</u>	<u>13,9</u>
Yhteensä	135	100	56	100	79	100

Aikuisten, yli 16 vuotiaiden, köyhien kohdalla köyhäinhoitojohtokunnan järjestämää sijoitushoitoa käytettiin tukimuotona kotihoitoon verrattuna suhteellisen vähän: Kaikista vuosina 1858 – 1868 avustetuista aikuisista kotihoidon piiriin kuului 74,1% avustetuista, sijoitushoitoon turvauduttiin 25,9%:ssa tapauksia.¹¹⁹ Koska sijoitushoidon keinoin huollettavat ihmiset muodostivat perinteisen köyhäinavun kohderyhmän, osoittaa myös sijoitus- ja kotihoidon suosion suhde osaltaan, kuinka suuresti vuoden 1852 valtakunnallisen köyhäinhoitoasetuksen uudistukset vaikuttivat Helsingin kaupungin köyhäinhoidon rakenteeseen.

Aikuisten sijoitushoidossa on vuosien 1858 – 1868 sijoitettujen listan mukaan suosittu maalle sijoittamista jo 1850- luvun loppuvuosista lähtien. Suurin osa aikuisista, 64%, oli sijoitettu lähipitäjiin, kuten Helsingin pitäjään, Espooseen,

119 HKA HUVI Ba:26-28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

Kirkkonummelle, Nurmijärvelle ja Vihtiin. Maalle sijoitettujen suuri osuus johtui ilmeisesti siitä, että torpparit ja mäkitupalaiset ottivat hoiviinsa mieluiten vanhuksia, sairaita ja vammaisia, koska näistä sai muita paremman korvauksen. Aikuisten sijoitushoitoon päätyminen syiksi on huollettavien listassa merkitty seuraavaa.¹²⁰

Taulukko 17: Kaupunkiin ja maaseudulle sijoitettujen aikuisten sijoitushoidon ilmoitetut syyt vuosina 1858 – 1868.

	hlöä/kaupunki	hlöä/maaseutu
Mielenhäiriöt	21	29
Rampa	6	8
Sairaalloinen	9	19
Kuulo- tai näkövamma	11	14
Halvaantunut	4	14
Parantumaton sairaus	11	12
Vanhuuden heikko	7	14
Vaikeasti hoidettava	1	

Aikuisten sijoitushoitoon päätyminen syynä oli useinmiten jokin mielenhäiriö, pitkäaikainen sairaus, halvaus tai muu raihnaisuus, minkä vuoksi he eivät pystyneet pitämään itse huolta itsestään. Aikuisista hoidokeista 180 henkilöä eli 85,3% kärsi jostain edellä mainituista tiloista. Yleisimpänä yksittäisenä syynä sijoitukseen sekä maalla että kaupungissa olivat erilaiset mielenhäiriöt, joista kärsi peräti 23,7% sijoitetuista.¹²¹

Aikuisten köyhien sijoituspaikkojen velvollisuutena oli pitää huolta hoidokin kunnollisesta elatuksesta ja päivittäisestä avuntarpeesta köyhäinkassalta saamaansa korvausta vastaan. Hoitoa valvoivat köyhäinhoitojohtokunnan jäsenet kukin omassa kaupunginosassaan, maalla valvonta oli annettu tätä tarkoitusta varten nimetyille erityisasiamiehille. Helsingin kaupungissa ei käytetty muualla maassa järjestettäviä vaivaishuutokauppoja vaan korvaus oli määritelty kiinteäksi hoidettavan kunnan mukaan. Korvaus maksettiin tavallisesti kuukausittain ja se oli keskimäärin 2 ruplan suuruinen. Korvaukseen vaikuttivat kuitenkin hoidokin terveydentila ja avuntarve, tästä syystä saatettiin korvausta maksaa vaikeissa tapauksissa jopa 3 ruplaa kuukaudessa.¹²²

120 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Jaakkola 1994, 133.

121 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

122 HKA HUVI Ca:12 vaivaishoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855 – 1857; HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Halila 1977, 20; Jaakkola 1994, 64, 132.

Aikuisten sijoitus tapahtui vuodeksi tai pariksi kerrallaan ja huollettavien huonon kunnan vuoksi moni kohtasi sijoitushoidossa ollessaan matkansa päin. Seuraavassa esitän kaupunkiin ja maaseudulle sijoitettujen aikuisten sijoitushoidon ilmoitetut päättymissyyt.¹²³

Taulukko 18: Kaupunkiin ja maaseudulle sijoitettujen aikuisten sijoitushoidon ilmoitetut päättymissyyt vuosina 1858 – 1868.

	Hlöä/kaupunki	hlöä/maaseutu
Kuollut	24	48
Siirto köyhäintaloon	3	11
Siirto maalle/kaupunkiin	3	7
Siirto kotihoitoon	6	4
Karannut sijoituspaikasta		1

Taulukko osoittaa, että maalle sijoitetuista peräti 35,6% ja kaupunkiin sijoitetuista 31,6% menehtyi sijoitusaikana. Seuraavaksi suurimman ryhmän muodostivat sijoituspaikasta tai -muodosta toiseen siirretyt ihmiset. Olipa joukossa yksi sijoituspaikasta karannutkin.¹²⁴

4.2.2.2 Lasten sijoitushoito

Vaikka kirkon pyrkimyksenä oli saattaa laitakaupungin köyhälistö takaisin auktoriteettinsa alle, oli vallalla käsitys, jonka mukaan aikuisikäisiä köyhiä helposti pidettiin ns. kadotettuna sukupolvena. Suurin huomio keskittyi näin ollen lapsiin, tulevaan sukupolveen, jonka kasvatukseen kirkko pääasiassa keskittyi. Käytännössä tämä tarkoitti köyhäinhuollon piirissä kotihoitossa olevien lasten toimittamista köyhäinhuollon varoilla joko ala-alkeskouluun tai vuoro-opetuskouluun tai orpojen ja turvattomien lasten sijoittamista perheisiin, jotka takasivat lapselle perusopetuksen ja kunnollisen kristillisen kasvatuksen. Pääasiallisena tavoitteena oli turvata jokaiselle lapselle kristillinen kasvatus ja lukutaito rippikoulua varten. Tulevan sukupolven henkisen ja moraalisen tason kohentamisen uskottiin sekä vähentävän kansan keskuudessa yleistynyttä tapainturmelusta että vaikuttavan yritteliäisyyden ja omatoimisuuden lisääntymiseen ja tätä kautta myös työllisyyden kohenemiseen.¹²⁵

Köyhien lasten kohdalla sijoitushoito oli kotihoitoa suositumpaa. Esimerkiksi vuosien 1858-1863 välisenä ajanjaksona kotihoidon piirissä oli ollut 220 lasta ja

123 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Halila 1977, 64.

124 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

125 VA HRSA II Ca:13 kirkonkokousten pöytäkirjoja liitteineen 1850-1864; Murtorinne 1992, 210; Mustakallio 2002, 198; Pulma 1994, 58; Waris 1951b, 230.

sijoitushoitoon oli samana ajanjaksona annettu 393 lasta. Seuraavissa taulukoissa esitän Helsingin kaupunkiin ja maaseudulle sijoitetujen lasten jakautumisen eri yhteiskuntaryhmiin vuosina 1858 – 1868.¹²⁶

Taulukko 19: Helsingin kaupunkiin ja maalle sijoitetut lapset yhteiskuntaryhmittäin vuosina 1858 – 1868.

	Hlöä/kaupunki	%	Hlöä/maaseutu	%
Säätyläiset	0	0	0	0
Porvaristo, joista	15	4,7	12	3,6
<i>(Leskien</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>2</i>	<i>16,7)</i>
<i>(Avioton lapsi</i>	<i>1</i>	<i>6,7</i>	<i>0</i>	<i>0)</i>
Työväki, joista	240	75,8	228	68,5
<i>(Työläisperheiden</i>	<i>143</i>	<i>59,5</i>	<i>109</i>	<i>47,8)</i>
<i>(Naimattomien naisten</i>	<i>89</i>	<i>37,1</i>	<i>91</i>	<i>39,9)</i>
<i>(Leskien</i>	<i>8</i>	<i>3,4</i>	<i>28</i>	<i>12,3)</i>
Muut				
kaupungin asukkaat	15	4,7	19	5,7
Orvot	26	8,2	55	16,5
<u>Tuntematon</u>	<u>21</u>	<u>6,6</u>	<u>19</u>	<u>5,7</u>
Yhteensä	317	100	333	100

Maalle ja kaupunkiin sijoitettujen lasten lukumäärät olivat melkein yhteneväiset. Taulukko osoittaa, että sekä kaupunkiin että maalle sijoitettujen lasten valtaosan muodostivat työväkeen kuuluneet lapset. Työväestön lapset jakaantuivat vielä niin, että kaupunkiin sijoitetuista lapsista valtaosa eli 59,5% oli lähtöisin työläisperheistä. Seuraavaksi suurimman ryhmän muodostivat aviottomien naisten lapset, joita oli kaupungissa 37,1% sijoitetuista työläislapsista. Hieman yllättäen huomattavasti pienin osa kaupunkiin sijoitetuista oli leskien lapsia, heidän osuutensa oli vain 3,4% sijoitetuista työläislapsista. Myös maalle sijoitettujen työläislasten suurimman ryhmän muodostivat työläisperheiden lapset, joita oli kuitenkin paljon kaupunkiin sijoitettuja väemmän eli 47,8% sijoitetuista työläislapsista. Naimattomien naisten lapsia oli sijoitettu prosentuaalisesti lähes yhtä paljon kuin kaupunkiin maaseudun luvu ollessa 39,9%. Leskien lapsia oli maalle sijoitettu huomattavasti kaupia enemmän. Leskien lapsien osuus sijoitetuista oli maalla 12,3%. Yksi syy etenkin työläisperheistä lähtöisin olevien lasten suhteellisen määrän eroavaisuuteen maalla ja kaupungissa voi liittyä Helsingin kaupungin köyhäinhuollon käytäntöön, jonka mukaan vain köyhyyden tähden sijoitushoitoon joutuneet lapset saatettiin sijoittaa omille vanhemmilleen.

¹²⁶ HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

Sijoitushoidosta saamallaan korvauksilla vanhempien oli mahdollista huolehtia lapsesta hänen omassa kodissaan.¹²⁷ Muihin yhteiskuntaryhmiin kuuluneiden lasten suhteellinen osuus oli melko lailla yhteneväinen maalla ja kaupungissa. Orpoja lapsia tosin sijoitettiin maalle huomattavasti enemmän kuin kaupunkiin.

Huollettavien listoissa on lasten sijoituksen tarpeelle nimetty useita eri syitä. Seuraavissa esitän sijoitettujen lasten sijoituksen ilmoitetut alku- ja loppusyyt niin maaseudulla kuin kaupungissa.¹²⁸

Taulukko 20: Helsingin kaupunkiin sijoitettujen lasten sijoitusten ilmoitetut alkamis- ja päättymissyöt.

<u>Alkamisen syy</u>	<u>kpl</u>	<u>Päättymisen syy</u>	<u>kpl</u>
Orvot ja turvattomat	100	Täyttänyt 16 vuotta	80
Rampa tai sairas	5	Kuollut	22
Kuuro tai sokea	6	Sijoitus maaseudulle	20
Huonomaineinen äiti	2	Siirretty köyhäintaloon	9
Talvikuukausiksi koulunkäyntiä varten	1	Muuttanut pois Helsingistä	6
Äiti tai isä sairas	3	Siirtynyt kotihoitoon	2
Isä kadonnut	3	Äiti avioitunut	1
Isä vankilassa	1		
Isä erotettu työstä	1		

Taulukko 21: Maalle sijoitettujen lasten sijoitusten ilmoitetut alkamis- ja päättymissyöt

<u>Alkamisen syy</u>	<u>kpl</u>	<u>Päättymisen syy</u>	<u>kpl</u>
Orvot ja turvattomat	115	Täyttänyt 16 vuotta	89
Rampa tai sairas	11	Kuollut	36
Mielenvikainen	3	Sijoitus kaupunkiin	10
Huonomaineinen äiti	3	Siirretty köyhäintaloon	14
Vanhemmat kulkureita	2	Isä vapautunut vankilasta tai palannut kotiin	3
Äiti tai isä sairas	4	Palautettu vanhemmille	4
Isä kadonnut	2	Isä työllistynyt	1

127 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

128 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868.

Isä erotettu työstä	1	Karannut sijoituspaikasta	2
Isä siveetön tai vangittu	6		

Huollettavien listojen lisämerkintöjen mukaan 33,1% kaikista vuosina 1858 – 1868 sijoitushoidossa olleista lapsista oli orpoja tai turvattomia. Orvoiksi tai turvattomiksi merkittyjen suuri määrä kieli laitakaupungeissa kasvavasta suuresta ongelmasta: hoitoa ja turvaa tarvitsevien lasten määrän lisäksi kasvoi myös nuorisorikollisten määrä. ”Turvattomuus” ja ”pahatapaisuus” olivat niitä termejä, joita 1800- luvun loppupuolella käytettiin yleisesti pääkaupungin lapsia koskevien sosiaalisten ongelmien kuvailemiseen. Vain pieni osa sijoitetuista lapsista oli otettu sijoitushoidon piiriin omien tai vanhempien sairauksien vuoksi. Näyttää siltä, että suurin osa vanhemmista joutui antamaan lapsensa pois kotoa vain köyhyydestä johtuvan puutteenalaisuuden vuoksi.¹²⁹

Lasten sijoitusten yleisin päättymissy näyttää olleen ”täysi-ikäiseksi” tuleminen. Merkinnät siitä, miten sijoitushoidossa olleiden lasten elämä tästä eteenpäin jatkui, puuttuvat lähes kokonaan. Jotkut ovat voineet jäädä sijoituspaikkaansa palkolliseksi, osa on voitu sijoittaa ammattioppiin jonkin käsityöläismestarin luo. Joidenkin kohtalona on ollut siirtyminen aikuisten sijoitettavien listoihin. Muina sijoituksen päättymisen syinä on mainittu lapsen kuolema ja vanhempien tilanteen parantumisesta johtunut kotiin palaaminen. Vuoden 1852 valtakunnallinen köyhäinhuoltoasetus korosti seurakunnan vastuuta alle 16-vuotiaiden turvattomien lasten huolenpidosta ja huollon tarkoituksenmukaisuuden valvonnasta. Tähän määräykseen sisältyi muun muassa periaate, jonka mukaan turvattomien lasten sijoittamista köyhäintaloon tuli välttää. Vaikka lasten sijoittaminen köyhäintaloon oli näin ollen periaatteessa kielletty, on usean lapsen kohdalla sijoitushoidon päättymissyksi merkitty siirto köyhäintaloon. Lasten sijoittaminen köyhäintaloon yleistyi 1800- luvun jälkimmäisellä puoliskolla: vuonna 1850 köyhäintalossa kerrotaan olleen hoidossa 24 lasta, vuonna 1870 lapsihoidokkien määrä oli kivunnut 44 henkilöön.¹³⁰

Helsingin kaupungissa ei lasten sijoituspaikkoja etsittäessä järjestetty huutokauppoja hoidettavien antamiseksi pienimmän hoitomaksun vaatijalle vaan sijoituksesta oli ennalta määritelty maksettavaksi tietyn suuruinen korvaus, joka suoritettiin joko rahana tai viljana. Alle 12-vuotiaan lapsen ylöspidosta maksettiin korvauksena 13 ruplaa 80 kopeekkaa tai 3 tynnyriä viljaa vuodessa. Korvaus laski

129 HKA HUVI Ca:12 vaivashoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855-1857; HKA HUVI Ba:26-28 huollettavien luettelot liitteineen 1858-1868; Halila 1977, 119.

130 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Waris 1951b, 242; Halila 1977, 154; Hakkarainen 2019, 113s.

lapsen täytettyä 12 vuotta niin, että 12-15-vuotiaan lapsen yöspidosta maksettiin korvauksena 12 ruplaa tai 2 tynnyriä viljaa vuodessa. Kaupungissa hoitopaikkoja tiedusteltiin köyhäinhoitojohtokunnan jäsenten välityksellä. Maalla hoitopaikkojen hankinnan ja tarkastuksen suorittivat Helsingin köyhäinhoidon asiamiehinä toimivat kunkin paikkakunnan nimismies tai pappi. Tavoitteena oli siirtää köyhien asuinalueiden paheiden vaikutuspiirissä elävät lapset kunnollisiin sijaiskoteihin, joissa lapsista voitaisiin kasvattaa yhteiskuntakelpoisia kansalaisia. Lasten hoitajiksi valittujen tuli allekirjoittaa erityinen sopimus, jonka mukaan he sitoutuivat:

Hyvällä ja isällisellä kohtelemisella, huolellisesti hoitain lapsen terveyttä ja menestystä ja varustain sitä tarpeellisilla vaatteilla ja ruualla, omaatuntoa tarkasti seuraten kasvattamaan sitä kristillisyydessä ja hyvissä tavoissa.

Sopimuksen noudattamista valvoivat kaupungissa köyhäinhoitojohtokunnan jäsenet piiri- ja maaseudulla kunkin paikkakunnan nimismies tai pappi. Köyhäinhoitojohtokunnan käsiteltäväksi tuli aika ajoin tapauksia, joiden mukaan sijoituspaikassa hoidokin kunnollinen hoito oli laiminlyöty, hoidokille ei ollut annettu tarpeeksi ruokaa tai tarvittavia vaatteita. Mikäli lasta jollain tapaa laiminlyötiin hoitokodissa, johti se varoituksen antamiseen tai hoitokodin vaihtoon.¹³¹

Kuten jo aiemmin käynyt ilmi, suurin osa lapsista sijoitettiin sekä maalla että kaupungissa työväestöön kuuluvien ihmisten luokse. Huomiota herättää myös Helsingin Rouvasväenyhdistyksen sekä sen rinnalla toimineen pienemmän hyväntekeväisyysyhdistyksen, Orpolasten ystävien, suojiin annettujen lasten suuri määrä. Helsingin rouvasväen yhdistyksen ohjeena oli ”toimia yhdessä vaivashoidon kanssa, vaikka enemmän yksityisesti ja vaatimattomasti, aina sydämellisellä toivolla voida ojentaa ystävällistä kättä tälle, joka tarkoittaa samaa”. Selvimmin tämä yhteistyö näkyi lastenhuollon ja köyhien työläisnaisten tukemisen saralla. Rouvasväenyhdistys sai köyhäihoidolta vuosittain korvauksen sen hoiviin luovutettujen lasten ylläpitoa varten. Yhdistys puolestaan etsi sekä maalta että kaupungista sopivia sijoituskoteja hoivissaan oleville lapsille. Valitsemiaan sijoituskoteja yhdistys valvoi itse vuotuisin kotikäynnein.¹³²

4.2.3 Laitoshoido

Helsingin kaupungin köyhäinhoidon tarjoaman laitoshoidon keskuksena oli 1850- ja 1860-luvuilla kaupungin köyhäintalo, johon sijoitettiin lähtökohtaisesti vain kaikkein huonokuntoisimmat köyhäinhoidon asiakkaat. Käytännössä köyhäintalon asiakaskuntaan kuului kuitenkin myös työkykyisiä köyhiä, joiden velvollisuutena oli tehdä työtä elatuksensa eteen. Työttömyyden torjumiseksi oli köyhäintalon yhteyteen

131 HKA HUVI Ca:12 vaivashoitojohtokunnan pöytäkirjat 1855-1857; Mustakallio 2002, 198; Waris 1951b, 237, 242.

132 HKA HUVI Ba:26,28 huollettavien luettelot liitteineen 1858 – 1868; Waris 1951b, 246; Voittosaari 1994, 18.

jo vuonna 1833 avattu ”erityinen pieni rakennus” toimittamaan työlaitoksen virkaa. Työlaitoksessa toimimisen lisäksi köyhäintalon työkykyisiä hoidokkeja käytettiin muun muassa kaupungin katujen lakaisuun.¹³³

Vuonna 1823 käyttöön otettu köyhäintalo ei enää 1850-luvulle tultaessa vastannut tarkoitustaan: sen tilat olivat käyneet auttamatta pieniksi kasvavan köyhälistön tarpeisiin nähden, lisäksi 13 huoneinen rakennus ei tarjonnut mahdollisuutta hoidokkien erottamiseksi toisistaan. Joulukuussa 1856 pidetyssä yleisessä kirkonkokouksessa todettiin, että mielenvikaisten ja muiden vakavasti sairaiden keskellä eläminen ei ollut hyväksi parempikuntoisille hoidokeille. Tästä huolimatta uuden, tilavamman köyhäintalon rakentaminen jäi suunnittelun tasolle aina vuoteen 1873 asti, jolloin uusi köyhäintalo avasi ovensa Töölön Edesviikiin.¹³⁴

Vaikka laitoshoidon piiriin voidaan laskea myös köyhäinhoidon maksamat, sairaalahoitoa tarvitsevien köyhien sairaalajaksot, oli virallisen köyhäinhoidon tarjoamat laitoshoitovaihtoehdot hyvin rajalliset. Köyhille suunnatun laitoshoidon järjestäminen jäikin suurimmalti osin hyväntekeväisyystyötä harjoittavien yhdistysten ja yksityisten ihmisten vastuulle. Yksityisten hyväntekijöiden lahjoitusvarojen ja Helsingissä aktiivisesti toimineen rouvasväenyhdistyksen toiminnan seurauksina Helsinkiin perustettiin 1800-luvulla muun muassa lastenseimiä, lastenkoti ja köyhille lapsille tarkoitettuja kouluja. Lisäksi säätyläisnaiset ylläpitivät hädänalaisia lapsia varten ”työtaloa” vuosina vuosina 1868 – 1871 sekä erityisesti sisämaasta pääkaupunkiin tulleiden kodittomien ja työttömien turvaksi tarkoitettua ”Majaa” vuodesta 1866 lähtien. Myös vuonna 1867 avattu Helsingin diakonissalaitos perustettiin yksityisen hyväntekijän, Aurora Karamzinin, lahjoitusten ja toiminnan turvin.¹³⁵

133 Halila 1977, 78,

134 VA HRSA II Ca:5 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1853 – 1860; Halila 1977, 78s.

135 Waris 1951b, 248s.; Halila 1977, 18; Voittosaari 1994, 19.

5. Köyhyys yksilön ja yhteisön ongelmana Helsingissä

teollistumisen alusta ammattikuntalaitoksen loppuun

Helsingin kaupungin toinen nopean kasvun aika alkoi teollisuuden ottaessa ensiaskeleitaan kaupungissa 1850-luvulla. Vaikka Helsingin kaupungin tehdasteollisuus oli 1800-luvun puoliväliin tultaessa vielä lapsenkengissä, oli kaupunkiin ehtinyt tuolloin syntyä jo 32 tehdasta, manufaktuuria, joissa työt tehtiin höyrykoneiden puuttuessa vielä käsivoimin. Vuonna 1850 tehtaiden työntekijöiden määrä Helsingissä oli vain 355 henkilöä. Höyryvoiman käyttöönotto ja Helsingin ja Hämeenlinnan välisen junaradan rakentaminen saivat Helsingin tuotantolaitosten määrän kasvamaan nopeasti 1860-luvulta lähtien niin, että vuonna 1870 Helsingissä toimi jo 90 tehdasta ja tehdastyöntekijöiden määrä oli noussut 1225 henkilöön.

Teollisuuden yleistymisen myötä kasvava kaupunki veti monien työmahdollisuuksiensa vuoksi puoleensa runsaasti maaseudun köyhää ja kouluttamatonta työväkeä. Vaikka kaupungin työmarkkinoita yritettiin pitää tasapainossa ns. laillisen suojelun keinoin, kasvoivat kaupungin väestön alimmat kerrokset hallitsemattomasti. Työväen määrän räjähdysmäinen lisääntyminen johti vääjäämättä asuntopulaan ja työttömyyden nopeaan kasvuun. Töiden puute yhdistettynä tarjolla olevien asuntojen korkeisiin vuokriin, ajoi köyhän väestön asumaan kaupungin laitamille, johon he saattoivat kyhätä omia hökkeleitään.

Köyhälistön voimakas kasvu lisäsi huomattavasti kaupungin köyhäinhuollon raskuuden, etenkin kun vuonna 1852 annettu valtakunnallinen köyhäinhuoltoasetus laajensi köyhäinhuollon avustettavien kenttää niin, että perinteisten köyhäinhuollon ryhmien - orpojen ja turvattomien lasten sekä rujojen, vanhojen ja sairaiden- lisäksi avustettaviksi tulivat myös työkykyiset ja -ikäiset köyhät. Tämä uusi köyhäinhuollon asiakkaiden ryhmä koostui pitkälti juuri kaupungin laidoilla asuvasta työväestöstä. Heikoimmassa asemassa olivat kaupungin suojelustyöväki, merimiehet, alemmat käsityöläiset, tehtaantyöläiset ja köyhät työläisnaiset.

Köyhyyden suurimpana syynä oli työttömyys tai työn vähyys. Tämän lisäksi etenkin miesten köyhyyden taustalla oli usein jokin sairaus tai vamma, joka aiheutti joko pysyvän tai väliaikaisen työkyvyttömyyden. Avustuksia myönnettiin myös muun muassa lapsen tai vaimon sairauden vuoksi sekä vanhuuden heikkouden perusteella. Naisten alisteinen asema 1800-luvun yhteiskunnassa aiheutti sen, että naisten oli monesti mahdotonta elättää itsensä omalla ansiotyöllään. Naisten työskentelyä kodin ulkopuolella pidettiin uhkana yleiselle moraalille sekä kodinhoidon suorittamiselle. Naisten köyhyyden syynä oli lähes aina ansiotöiden puute, muina avustusten myöntämisen syinä mainittiin erilaiset sairaudet ja vammat,

vanhuuden vaivat ja erikoisesti korostunut lasten elättäminen. Etenkin leskien asema on tilastojen mukaan ollut vaikea.

Kaupungin laitaosien asuinalueilla asuttiin ahtaasti ja kärsittiin kunnollisen ravinnon ja hygienian puutteesta. Tämä kaikki oli omiaan edesauttamaan sairauksien leviämistä, juoppoutta, rikollisuutta ja siveellisyyden rappeutumista. Kaupunkiköyhälistö herätti muissa kaupunkilaisissa kahdenlaisia asenteita: Toiset pelkäsivät tapainturmeluksen leviämistä ja kasvavia köyhäinhoitorasituksia, he pitivät köyhien kokemaa kurjuutta heidän omana aikaansaannoksenaan. Kaupungin laidoilla esiintyvän moraalisen rappion uskottiin aiheuttavan suuren osan köyhälistön ongelmista. Toisen näkemyksen mukaan kurjuus sai alkunsa köyhien huonoista elinoloista. Tätä näkemystä edustivat muun muassa hyväntekeväisyystyötä Helsingin rouvasväenyhdistyksessä harjoittavat säätyläisnaiset sekä hyvin näkyvästi köyhien kurjia asuinoloja *Helsingfors Tidningar*- lehdessä monesti kritisoinut lehtimies, rouvasväenyhdistyksen sihteerinäkin toiminut, Zacharias Topelius. Topelius ja muut valveutuneet tahot syyttivät yhteiskuntaa ja ylemmän luokan mukavuudenhalua köyhien kurjuuden aiheuttamisesta. Muutoksen tuli heidän mukaansa lähteä yhteiskunnan ja sen käytänteiden muuttamisesta, ei köyhien ihmisten muokkaamisesta.

Kirkon piirissä keskustelua käytiin köyhien tavoittamisesta sekä kansanopetuksen ja kristillisen opetuksen lisäämisestä etenkin suomenkielisen seurakunnan keskuudessa. Piispantarkastuksessa havaitut, lähinnä köyhien ihmisten asuinalueita koskevat, kirkonkirjojen huomattavat puutteet kielivät köyhälistön vieraantumista kirkon piiristä. Piispojen huolen herätti myös seurakunnassa yleistynyt moraalinen rappeutuminen ja kristinopintaitojen heikentyminen. Tilanteen korjaamiseksi kirkon väestökirjanpito käskettiin saattamaan mitä pikimmin ajan tasalle. Samoin määrättiin eritoten köyhän työväestön kansan opetuksen tehostamisesta seurakunnassa.

Helsingin kaupungin köyhäinhoito jakautui tutkimusjaksoni aikana kolmeen eri alueeseen: Kotihoitoon, sijoitushoitoon ja laitoshoitoon. Köyhäinhoitojohtokunnan tuli avustettavan tilanne huomioiden päättää kullekin sopivasta hoitomuodosta. Kotihoito oli hoitomuodoista suosituin ja sen piiriin otettiin sellaisia köyhiä, jotka pystyivät huolehtimaan jokapäiväisistä kodin askareista. Kotihoidon perustan muodostivat kuukausittain maksettavat raha-avustukset. Myös ruokaa, vaatteita, hygieniatarvikkeita ja polttopuita annettiin tarvittaessa. Lisäksi köyhäinhoito maksoi avustettavien lääke- ja sairaalakuluja.

Sijoitushoito oli Helsingin kaupungissa toiseksi suosituin hoitomuoto. Sijoitushoidon piiriin kuului huonokuntoisia aikuisia sekä orpoja ja turvattomia tai

perheen puutteen vuoksi sijoitukseen annettuja lapsia. Sijoitushoito muodosti keskeisen osan lastenhuollon käytänteistä. Sijoituksen tarkoituksena oli paitsi taata lapselle riittävä ylöpito, myös varmistaa lapsen kunnollinen kristillinen kasvatus. Lapsia sai tästä syystä sijoittaa vain varmasti siveellisinä ja kunnollisina tunnettuihin koteihin.

Laitoshoitoon turvauduttiin vasta kun kaikki muut hoitokeinot olivat osoittautuneet riittämättömiksi. Tutkimusjaksoni aikana Helsingin kaupungissa toimi vain yksi köyhäintalo, joka oli sekä tiloiltaan että kunnoltaan täysin riittämätön. Laitoshoidon järjestäminen jäi näin ollen pitkälti yksityisen hyväntekeväisyyden varaan. Haasteeseen vastasi muun muassa Helsingin rouvasväenyhdistys perustamalla kaupunkiin lastenseimen, lastenkodin sekä ”majan” maaseudulta kaupunkiin muuttaneiden köyhien ja työttömien tarpeisiin.

6. Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto	VA
Helsingin ruotsalais-suomalaisen seurakunnan arkisto	HRSA
Pöytäkirjat	II C
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat	II Ca
Piispantarkastusten pöytäkirjat	II Cc
Köyhäinhoitoa koskevia asiakirjoja	III Gkk
Helsingin kaupungin arkisto	HKA
Huoltovirasto	HUVI
Luettelot	B
Huollettavien luettelot liitteineen	Ba
Pöytäkirjat	C
Huoltolautakunnan pöytäkirjat	Ca
Kaupunginkassa	KAKA
Tiliasiakirjat	G
Köyhäinhuoltolaitoksen kassatilitykset tositteineen	Gk

Internetlähteet

Snellman 200 vuotta

2006 Kouluelämää Snellmannin ajan Helsingissä. Snellman 200 vuotta- näyttely. Jugendsali 25.1. - 26.2.2006. Noudettu osoitteesta https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/06_02_17__snellman_suomi.pdf

Kirjallisuus

Hakkarainen, Helena

1983 Pitkänsillan pohjoispuolen teollisuusalueiden syntyvaiheista ja rakentumisesta. - Narinkka 1982. Helsinki.

Hakkarainen, Timo

2019 Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Tampere.

Halila, Aimo

1977 Helsingin kaupungin sosiaalitoimen historia. Helsinki.

Heiniö, Paavo

1968 Kunnallisen sairaanhoitotoimen synty, kuumelasaretti eli kunnan julkinen sairaala, kunnallissairaala, kolerasairaala. - Helsingin kaupungin sairaalalaitoksen historia. Helsinki.

Häkkinen, Antti

1993a Laitakaupungin laulu. - Narinkka 1993. Helsinki.

1993b Bordellista etäseksiin. Prostituution historiaa Helsingissä. - Narinkka 1993. Helsinki.

2007 Elämä täynnä kärsimystä. - Suomalaisen arjen historia 2. Säättyjen suomi. Porvoo.

- Hynninen, Emil
1924 Ulkotyöväen palkkasuhteen kehitys Suomen suurimmissa kaupungeissa 19 vuosisadalla ennen elinkeinovapautta. Helsinki.
- Jaakkola, Jouko
1994 Sosiaalisten kysymysten yhteiskunta. - Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia. Jyväskylä.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo
2006 Suomalainen yhteiskunta. Helsinki.
- Katainen, Elina & Oittinen, Riitta
1993 Naisia työssä. - Narinkka 1993. Helsinki.
- Klinge, Matti
2012 Pääkaupunki Helsinki ja Suomen valtio 1808 – 1863. Keuruu.
- Kortekangas, Paavo
1965 Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa. Tutkimus Tampereesta 1855 – 1905. Porvoo.
- Laine, Esko M.
2006 Säätyvallan ja penkkijärjestyksen aika. - Kaupunkilaisten kirkko. Helsinkiläisten ja seurakunnan kohtaamia kuudella vuosisadalla. Keuruu.
- Leminen, Pia
1993 Kurjuuden kuningattaret? Prostituutio kahden naisen elämänsäkulussa. - Narinkka 1993. Helsinki.
- Louhivuori, O.W.
1915 Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta. Helsinki.
- Mattila, Tapani
1954 Helsingin merimieshuone ja kaupungin merenkulkijaväestön sosiaalinen turva vv. 1760 – 1937. - Entisaikain Helsinki V. Helsinki.
- Markkola, Pirjo
2002 Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860 – 1920. Tampere.
- Murtorinne, Eino
1992 Suomen kirkon historia. Autonomian kausi 1809 – 1899. Porvoo.
- Mustakallio, Hannu
2002 Köyhät, sairaat ja kirkko. - Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä. Toim. Virpi Mäkinen. Pieksämäki.
- Möller, Sylvi
1936 Ammattikuntain kukoistuskaudelta Helsingissä. Helsinki.

Oittinen, Riitta

1989 Ompelu naisten työnä ja naisten työn symbolina. - Tuntematon työläisnainen. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Tampere.

Parikka, Raimo

1993 Pirkä varjo – Köyhyyden pysyvyys. - Narinkka 1993. Helsinki.

Pulma, Panu

1994 Vaivaisten valtakunta. - Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia. Jyväskylä.

Suolahti, Eino E.

1972 Helsingin neljä vuosisataa. Helsinki.

Turpeinen, Oiva

2012 Kuppa kuninkaan ja kerjäläisen vitsaus. Somero.

Vattula, Kaarina

1989 Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. - Tuntematon työläisnainen. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Tampere.

Voittosaari, Anna-Liisa

1994 Neulomayhtiöistä ompeluseuroihin. Ompeluseurat diakonian ja kristillisten järjestöjen työmuotona Suomessa 1800- ja 1900- luvuilla. Jyväskylä.

Waris, Heikki

1951a Helsingiläisyhteiskunta. - Helsingin kaupungin historia III:2. Helsinki.

1951b Köyhyys ja köyhäinhoito. - Helsingin kaupungin historia III:2. Helsinki.

1973 Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Helsinki.

Wiherheimo, Onni

1950 Yhteisön toiminta Helsingin kaupungin taloudessa vv.1809 – 1875. Helsinki.